सौ टी

श्री

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ नमो देव्यै ॐकारं वारणं हारं स्मितमुखं शिवया परिस्थापितं सारे तारं गुरु हस्तेनो परिगतो तैयं
गवीनं तस्मात् आयाति पुरतो त्रिलोकजननीमाराधयन्निकरे थावथाव मितप्रकाशितमयः पायात्समायार्भ
कः २ कनकोत्पलकैरवाम्बुजदलन्मार्क [illegible] सन्नमजरीः [illegible] कर पंकजेन दधती पुण्ड्रेक्षुदंडो [illegible] सौवर्णकुम्भा
यासपाशिभमसृणामार [illegible] वसारतां मातामां [illegible] वृन्दार्थ [illegible] भजे २ पुराणमशंकरा
वं चार्यैरणांभोरुहद्वयं आनंदलहरी श्लोके विष्णु वर्ते पि लक्षये तत्र भवानी पतेन तुहीरहर विरिंच्यादि दे
वतं दमयाभ्युक्तमिति कात्यायनी [illegible] चरणमिति शिष्याशंकामपनिनेषुराह शिवः शक्त्या युक्तो
यदि भवति शक्तः प्रभवितुं न चेदेवं देवो न खलु कुशलः स्पंदितुमपि अतस्त्वामाराध्यां हरिहरविरिंच्या
दिभिरपि प्रणंतुं स्तोतुं वा कथमकृतपुण्यः प्रभवति ॥१॥ शिवः सदाशिवः कल्याणरूपः स्वविद्या
तत्कार्यया शक्तं जन्ममरणाद्यनेक क्लेशात्पापमगत्वेत्तारतत्वात् शक्त्या कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुं शक्त्या
त्रिगुणात्मक प्रकृत्या विद्यापरनामधेयया यायद्युक्तः परिष्कृतो भवति तदा प्रभवितुं प्रभुत्वं तांसृष्ट्यादि
तुं शक्तः समर्थो भवति स्रष्टादिकार्यं [illegible] यन्निर्णीत शक्तो भवति अविद्याव [illegible] सेव
प्रसूते जगन्निर्माणे शक्तत्वादिति भावः ननु स्वत [illegible] प्रयोजनत्वात् कथं तस्य सृष्ट्यादौ प्रवृत्तिरित्या
ह देव इति दीव्यतिक्रीडतीति देवः तथा च क्रीडार्थमेव भगवान् प्रवर्तते सृष्ट्यादौ न पुनः प्रयोजनमु
द्दिश्येति भावः न चेदेवं तथा चेन्न युक्तः तदा स्पंदितुं चलितुमपि न कुशलो न क्षमः [illegible] निर्धर्मकत्वा
त्तदुक्तं शक्त्या विना शिवे सूक्ष्मे नाम धाम न विद्यत इति एतेन निर्गुणस्य सृष्ट्यायकर्तृत्वात् गुणत्र
यात्मिकया मायया [illegible] र्थानुग्रहाय वेदाः [illegible] इदं च वेदान्तिमते अन्यमते प्यवं वर्तते [illegible] पूरुषस्य [illegible] भवानी

पंचविंशात्मकः । शक्तयश्चकारादिविसर्गान्तषोडशस्वरूपपाद्युक्तो भवति तदा प्रभविष्णुर्वेदादिरूप
यामुक्तो भवितुं शक्तो भवति न चेदेवं तदा स्पंदितुमपि तालीच पुरस्पंदमपि कर्तुमक्षमः । तदुक्तं शारदाया
विनाबिंदुर्न [illegible] । शिवशक्तिमयात्प्राक् [illegible] तिमातृकात्
रूपशक्तिसंयोगात् [illegible] नान्यथेत्युक्तो तेन [illegible] कार्यत्वात् मन्त्र [illegible]
शरीरपादिशरीरस्वरित [illegible] शिवः शिवशाक्तः शाक्ताश्चाकारेण अकार हकारात्मकेन
यदि युक्तो भवति तदा प्रभवितुं [illegible] भवति न चेदेवं तदा स्पन्दितुमपि [illegible]
[illegible] शाक्तः शाकारवकारयोर्नि [illegible] शाक्तत्वात् [illegible]
[illegible] नामधामनविद्यते इत्यत्र एतावतान्वयावशीकृतः शिवः [illegible]
इति भावः नामधामपदमन्त्रवाच्यमानत्वार्थ [illegible] अथवा शिवः ककारादित्वका
रान्तवर्णात्मा शिव इति अकारादिविसर्गान्ताः स्वराः षोडश [illegible] यः नित्याः षोडशकात्मानः [illegible]
युताः शक्तिमयाः वर्णाः शब्दार्थप्रतिपादकाः शिवः [illegible]
येन शिवलकदाचनः प्रभवितुं [illegible] अथवा शिवो बिंदुः
[illegible] तदुक्तं शिव [illegible] गतः परः प्रकाशतोन्तु
[illegible] इति योगिनीहृदयेपि [illegible] विसर्गात्तादिदुग्धसंसविदः प्रकाशव
१८ [illegible] इति तेन शाक्तः प्रभवितुमि
[illegible] अथवा शिवो हकारः शक्त्याश्चाकारमाकारेति [illegible]
[illegible] विद्या [illegible] इति विद्याप्रकाशिनीवचनात् अथवा शिवः [illegible]
अथवा शिवो हकारः शक्त्या [illegible] तेन प्रसादपरामंत्रोद्धार [illegible]

सौ॰टी॰ दि
२

...शिवः शिवशब्दः शक्त्या श्रकारेण नामयदेवच युक्तः शिवःशक्तिकामः स्यादावेकारस्य प्रणवो वीजमा
स्यातेनमःशक्तिः स्त्रीति तत्त्वार्दैनमः पदस्य शक्तिवदार्थता प्रतिपादकात् एकारेण चतुर्थ्येकवच
नं केवलस्याक्तिः [illegible] कारलोपात प्रामंत्रमेव रूपणाभीष्टादिफलंदातुं न चेद्वमित्याशि प्राणिपदिक
मात्रस्य मंत्ररूपताभावे यदि किचित् फलप्रदाने विश्रुसमर्थस्तदर्थो ह्येयः शिवस्यापि सामर्थ्यप्र
दाभवति स्मातारोतेः त्वां प्रणं तु कोलं वाकृत पुण्ये नुपार्जितम् स्यात्...स्य प्रभवति समर्थो भव
ति न केवलं पंचत्वस्यात गतिमस्याः शिवस्य त्वसापेत्तत्वात् अपितु कृत्यांतरस्यापि त्वा हरिहरवि
रिंचादिभिरपालि विष्णुशिवब्रह्मादिभिरध्याराध्यां समर्चनीयामित्यर्थः अपिचयाशादिश्च
दोरमंत्राम प्राथेणावायोजनीयंपयमिदयथाद्वितीयार्द्धे अन्त्वामाराध्यामिति पदच्छेदः अतेन
शिवशक्तिभिन्न परमात्मा श्राकारेणायासबीजेन शक्त्यामुवनेश्वरीबीजेन श[illegible]
हरिहरविरिंच्यादिभि ओंकारेणयदि पु[illegible]त्र यतः हरिपदेन ओंकारस्य हरपदेन रेफस्य विर
ंचिपदेन ककारस्योक्तैर्वै परीत्यान्नय[illegible]नतद्धीज्ञात्वामादिनिवयतु वर्णोविद्यांत गतम
ध्यवीजात्मकमधुमती वीजमुद्धरंति शिवोल्हकारः शक्तिःशकारेण हरिहरविरिंच्यादिभिलकारस
कारककारैर्वैपरीत्येनल यदि युक्तः शक्तियुक्तो भुवनेश्वरीप्रांत इत्यर्थः सकल श्रीविद्यामंत्रस्यम
त नवार्णमिस्यंवोद्धारातत्रत्येयः तथा शिवोहकारः शक्त्याशकारेणईकारेणवहरिहरविरिंच्यादि
भिर्पिवदियुक्तो भवतु हरिलकारः हरोविंदुः अर्द्धे विंदुविसर्गमिति युक्ता विरिंचिः विकारः

२

आदिपदेन रेफस्तासैतेन तत्प्रभवैस्तु नानाजीविद्यामंत्ररूपतामुपगंतुं शक्ता इत्यर्थः न चैवं तदा स्वादिष्टमपि
ग॰ एकमेवतत्तामुपगंतुं न कुशलः तदुक्तं ज्ञानार्णवे मूले विद्यां ज्ञात्वा प्रोक्तं सकलां सेवितां स्वैर्दर्शनैर्वशा
च विलक्षणामब्दैवाश्रावेभूमिष्ठे ह्रूः शिवो मर्यां शक्तिं तत्साध्य माई मोऽधोर्ध्वं ह्रस्व विंदुश्च नवेगिभे
ह स्वच्छतेमलाविपुरां लंरव्यामंत्रामेरु समुद्भवा इति संकोपनार्थे माचार्याख्य सामार्णवोक्तमेण
नोक्ता इतितिपं यद्वा शिवपदेन हकार सकार रेफाः शक्तिपदेन ईकार इकार शकार माया वीजानि
प्रभवितुं पंचदशीमंत्ररूपतां गंतुं समर्थो वैष्णामायाभिः पृथक्रूपई यते इति श्रुतिः अतिथ्यमुषे
वार्धमातृ यद्वा शिवो योगो पाला स्वरूपादेः शाक्ताः पंचदशपाशुपतादशा तत्वं पंचदशभिः साक्षं रोगो
पालमंत्रो ह्रारादिति व्याकुर्मः शुभ वा शिवशारेनाधोमुखत्रिकोणचतुष्टयं शक्तिशारेनोर्ध्वमुखत्रि
कोणपंचकमुच्यते उभयं मिलित्वा श्रीचक्रे यदुक्तं चतुर्भिः श्रीकंठ शक्तिचक्रैश्च पंचभिः शिवशक्ति
त्यात्मके नवयोनिश्रीचक्रे शिवयोर्वपुरिति प्रभवितुं समर्थाः दिकल्पे श्रीचक्रस्य देवतांस्थितिस्पष्टं
तयोभवतीत्यागमिनः तदुक्तं कामिके त्वगसृङ्मांसमेदोस्थिधातवः शक्तिमूलकाः मज्जाशुक्रौ
प्राणा तवः शिवमूलिकाः नवधातुरयं देहो नवयोनिसमुद्भवः इति नवयोनि श्रीचक्रे श्रुपकेरा
चिरस्यामलिताविरूपात्मकस्य विग्रहवेष्णनारसमारंभादर्शकोद्वि वत्सजगदिति ते वराजेवचना
न कृत्स्नस्यापि कालनावनीरूपतत्सारतया विश्वपदेपि व्याकुर्मः ननु मीमांसकादिमते जगत्क
र्तृरीश्वरस्याभावात्कार्यविषयेपलति रित्या शंकापनोदनार्थं तानुपलक्षति शिव इति गौरव

सौं दी

३

श्र इतिभातो सिद्धिस्मिन् विद्यो वातिगच्छतीति शिवः यथा पतिनचेतन्य स्वरत्वात् सूतराशि
व इस्वरः सशक्तः शरीरत्वयदियुक्तः स्यात् तदा प्रभवितुं सृष्ट्यादिकर्तृत्वे शक्तः स्यात् तथाच क्रिय
हिकस्य कर्तृकं कादित्वाहृदा इव दित्यनुमानेन तदावेदकं मयास्य शरीरं जन्यत्वेपापेनोक्तः उपाधे
रनेनोक्तः नचेदं शरीरयुक्तो नचेत् दास्य हि त्वमपि न कुशलः शरीरव्यतिरेके एकघटा दावपि
तस्य निमित्तकारणत्वं श्रुताधयाहिकं हि कर्तृकमित्याचापि परके श्रीयुक्ते प्रतीते लोके वाक
यमकृतप्रयाणामीमांसका हिकं यं प्रभवितुं समर्थो भवति विश्वं पर्वतं पुनः पुनः कारणात्
श्रासर्वतो भावेन श्रामाराध्यास्तत्वाराध्य श्रीविस्मये संबोधने वा रुद्रशिव प्रसादिभि रारा
ध्यसमर्चनीय इति भगवत्संबोधनेश्वरस्य एवं ब्रह्मा केशवाद्यान्तराणां महिम्नस्तापत्तिनेति
तस्य स्वशिवरिकारदिभिराराध्यां भिन्नां साकेन प्रकारेणास्या शक्यात् तनीयांसमिति तनी
यांसं यांकं तन वचराणां केनत्वं भवे विरिंचिसंचिन्त्य स्थिरः चयति लोकानविकल वत्वंनंशो
रिःकथमविसस्मेऽपि परसाल रः संदृश्ये लभ जते भस्मि[illegible]लनविधिं गरत तनीयांसं स्व
तरेत्वत्वा रांचु जो दूतयांसप्रतीभूतं पचमं लरजः कर्ण ० । म गुरु[illegible]रभकं विरिंचि ब्रह्मा स्व

आ४ चिन्वन्ने कीर्तिं लोकालुरेशाभुवनानि श्रविकलेसमगीवेकल्पयन्तिते यथास्थान स्थाविरचयति
सृजति एवं पासे चलई शभुवन तथा परिपालने शौरिर्विष्णुः शेषरूपः शिरसां सहस्रेणा कथमपि
पिक्हजुणवस्तिविभर्ति हरः संहरता: तवेषां संचतुर्दश भुवन तथा परिणतेस न्धिरचक्रणीकृत्य ३

वापुरीति भस्मा

महिमो तुल्लविधिं भस्मस्नानं मनजनिकरो ति श्रुतगणमिति रति भस्मे सर्वे रवारं इंभस्म मनस्यन्तानि स्तोत्रं द्वि या
कि एतानि चन्द्रं विहिता भस्मनीतिमस्म स्नानं मं ते भुम्म वादी नाम स्नानं ति रतिविश्वपवत्वास्या भवानीप
तेन चरणे स्नात्वा: शुक्ल रक्त मिश्रनिर्वाणस्था: सत्त्वप्रधान: शुक्ल: रज: प्रधानो रक्त: तम: प्रधानो मिश्र:
गुणातीतो निर्वाणाख्य: शुक्ल रक्तयोरानन्दकं मिश्रस्य लक्ष्मं मलं निर्वाणस्य सत्त्वं रजस्तमानं शुक्लो
विष्णु: रक्तो ब्रह्मा मिश्रो रुद्र: निर्वाण: सदाशिव: तथा चरक्तचरणं पंकेरुहं भवं पान्तु सत्त्वगुणं संचिन्त्य लि
ङ्गं वनि मिश्र चरणं पंकेरुहं भवं पान्तु तमोगुणं संचिन्त्य नु संसार निर्वाण चरणं पंकेरुहं भवं वा
न्तं नैर्गुण्यं संचिन्त्य सदाशिव: सदानन्दं भजति तदुक्तं रत्नत्रये गणमध्य गोविथित वीनवरत्न शुक्लो पा
देरजो मल गुणोत्कल स भमानो रक्षितित्रिनु ते रक्ष्यं तत्री यमं त्रिपुर जनस्य निविश्व मस्य गुरु:
तुर्यन्तरीयचरणं निरुपाधि बोधं साक्षात्मनं शिवपदं सततं नमामी ति अत्र गउ दक्ष द्वारण्यकाल जीवि
नात्ययामयमत्ति: कार्याकथं तत्सा स्तुतज्ञात यावत्कालं हि ध्यान यावा प्रमुक्तं धनि चिरं जीवि ताध्या
दत्स्मात् अविद्यानामिति अविद्यानामं त निमि रमिति रोद्रीपन करी जउ नां चेतन्य लक्ष्य कमक
र रक्ष ति निमिरा दोरे जाणां चिन्तामनिगुणा निकाननभूजत्वो निमग्नानां दंक्ष्य संसार पुत्र राज्यं भवती ३
तथाचत्वद्भ्रामाततर्व्वमममल दुर्लभमितयाद अविद्यानां विद्याधर्म प्रतिपादकं शास्त्रं त दिना नास्ति
किमिरस्यान्तानरूपांधकारस्य मिरसे तानं तदुद्दीपनकरी तत्स्वकाशिका मिरसे द्वीपन गरीति कवि
त्वात: अत्र तदा रक्षादित्य युगपदुदयं प्राप्नुवंति तरक्षा द्वीपन गरीभवती त्यर्थ: जउ नाम चतुराणां शा

सौं॰ ल॰
४

दीपस्ना नरसिकानां चेतनं सालेलेनमवकउक्तो नरस्फूर्ति संदर्शितेनमकरंदरूपाः विद्रुमवचमन्त्रा
रथाराभं पालनस्यस्याः स्मिरामरमित यादृशिष्णुणानिर्धना नाधिताम स्मिगुणानि कामलोरथानि गम्भी
त्वकामनाविधात्री चिंतामणिमयी वा जन्मजलधौ संसारसागरे निमग्नानां सुररिपुवराहस्यावि
षुरूपा स्विराहस्य दंष्ट्रा उद्धारकर्त्री भवतीत्यर्थः अत्र विशेषणचतुष्टयेन धर्मकामार्थमोक्षजनकत्वं
भगवत्याः प्रतिपादितं धर्मस्य तद्वारा हलानसाध्यत्वात् तत्प्रदानं प्रथमेनोक्तं कामस्य चार्थसाध्य
त्वात्तत्प्रदानं द्वितीयेनोक्तं तृतीयतुर्ययोर्थे मातदार्थकृत्वस्यास्फुटत्वमेवेति तेषु अर्थपदान
द्वारा वाग्भवबीजात्मकत्वं भगवत्याः प्रतिपादितं तदुक्तं त्रिपुरार्णवे तंत्रत्वतानां जडमानमतः पु
नः तत्कामान्वितं तत्र केवलं कलवाग्विभोः वाग्भवं प्रथमं बीजं वेदानां उत्तरोत्तरतः त्रिपुरार्णवे तथा
भट्टत्वद्रूपा विश्वविग्रहा वाक्यवाचकरूपस्यात्मनो तन्मित्तवैभवमिति विश्वपते भवतित्वयि विद्यमा
नात्वदंकस्यात्मस्य विलासः ह्रीं ई लक्ष्मी अविद्यानामित्याद्युक्तेरूपाधिपुं योवाम दत्ता दैवतगणाः
कुञ्जो नष्टरूपतः इत्युक्त श्लोक त्वदन्य इति त्वदन्यः पाणिभ्याम् अभयवरदो दैवतगणस्त्वमेका नैवासि
प्रकटितवराभीत्यभिनया भयात् त्रातुं दातुं फलमपि च वाञ्छासमधिकं शरण्ये लोकानां तव हि
चरणावेव निपुणौ ॥४॥ त्वदन्याः देवतागणाः पाणिभ्यामेवाभयवरदः अभयवरदत्वद्वारमात्रं
धारकः त्वं तु नैका प्रकटितो वराभीत्योरभिनयः यया तथाविलासितचाभिनयमात्रधारकत्वं नास्ति
अपितु वराभयदात्रीत्वमपि अत्र हेतुमाह भयात् इति रिपवो भयात्त्रातुं वाञ्छासमधिकं फलं च

दात्वेन वचरणाववलि पुराणविन्यत्वयः तद्धात्वमेवेकापुष्टिपिलि वराभीत्यभिनयानां किं पुनस्त्व
इत्यापिरे वत गणाः पाणिभ्याममभयवरदः तावतामास्येवेलत्र रणेन तोभगवत्या इत्यादि भयादि
त्यादि अयवा पाणिभ्याममभयवरदत्व इत्यत्वेन वृतीयमानो देवतगणाः त्वमेका नासि शुपिलत्व
मेव कीदृशीत्वं प्रकारि तवराभीत्यभिनया तथापि भयात्त्रातुं वाञ्छा समधिकं फलंच दातुं लोकानां शरण्य
गणनायां प्रलते तव चरणावव्वलि पुराणगणनाः समथो ववेत्यत्वयः किंपुनरेतेलदः लोकानां कामं दुष्टि
वक्तृस्यणांशारे त्यपेहे इतिसंबोधनं त्वकारस्काशो इकारल्लकार उकार ककाराणां कामादि वाचकत्वे
नोतत्वा इतिमम प्रभावः करद इत्यत तस्मात् हरिरिति हरिस्त्वमाराध्य पुराणेन जननसौभाग्य जननी
पुरनारीभिस्त्वाम् शरिपु मपि तोभमनयत् स्मरापि त्वां नत्वा रतिनयन लेहेन वपुषा मुनीनामप्यतः
प्रभवति हि मोहाय महतां गायपुराण नयनाले तरेत शरविन्दु स्तांपुराणतजनसौभाग्य जननी मारा
ध्वनारीभिस्त्वामाहिनी रूपं विधाय स्मरस्मर मपि तोभमदनाधीनतामनयेत यत्स्मरोपि भस्मीभूतः
तस्य मदनाधीनत्वं तव प्रसादेनैव अन्यथा असंभावितमेवेति भावः यद्वा हे सौभाग्य जननी ई ईकार र
पोत्वामाराध्येत्यर्थः स्मरोप्यनेनैव प्रकारेण त्वां नत्वा वपुषा शरीरेण मदनतां पुनीनां अन्तरेव मोहपा
रोतायमभवतीत्यन्वयः वपुषा कीदृशेन रतिनयनलेह्येन रतिः कामपत्नी तत्नयनाभ्यामास्वादनीये ना
लितं दृशेनेत्यर्थः तदुक्तं कामकेश्वरतंत्रे नाम वपुराध्याला विद्यांत्रैलोक्य मोहिनी त्रैलोक्यमोरूपा

मारुकामारिं भगवान्हरिः कामदेवोपि देवेशि मत्कृता त्रिपुरसुंदरीमाराध्याभवल्लोके सर्वसौभाग्यसुंदर इ
ति तैत्तिरीयश्रुतिरपि जनको वैदेहकः अहोरात्रैः समाजगामेति जनकस्तुरात्रहिंद्याप्रकाशकः विदेहे
शंभवो वैदेहकः वैदेह एव वैदेहकः कामः अहोरात्रैः अहोरात्रात्मकैः पंचदशात्मकैर्मंत्रवर्णैः प्रतिपदादि
कलानामात्मकैः समाजगामेति मंत्रमाहात्म्यवाचितेत्यर्थः ननु पुरुषस्य नारीरूपग्रहणं नायाथा
पुरुषरूपग्रहणमाश्चर्यजनकमिति भवत्वेतत्त्वत्प्रसादेन कथं कंदर्पस्य मुनिमोहकत्वे सम
र्थ्यं संपन्नैव भविष्यतीत्यत आह धनुरिति धनुः पौष्पं मौर्वी मधुकरमयी पंच विशिखा वसंतः सामंतो
मलयमरुदायोधनरथः तथाप्येकः सर्वं हिमगिरिसुते कामपि कृपामपांगात्ते लब्ध्वा जगदिदम
नंगो विजयते ६ गतत्वाचैनत्सामाग्रीमेतादृशीत्याह धनुः पौष्पं पुष्पमयं तत्कुमारेन वज्रोपव
मित्यर्थः मौर्वी ज्या मधुकरमयी भ्रमरमयी मधुकराणामाकर्षणादिकाले स्थैर्यमेव नोपपद्यतेत्र
स्थैर्यमनुपपद्यते इत्यर्थः विशिखा बाणाः पंचैव न त्वधिकः वसंतः ऋतुः कदाचित्कः सामंतः सहायः
मलयमरुदनिलानिलो मंदगमनः आयोधनरथो युद्धसाधनो रथः स्वयमप्येकोऽद्वितीयोऽशरीर
सहायरहितोऽनंगः शरीररहितोपि तथापि हे हिमगिरिसुते ते तवापांगान्नेत्रप्रांतात्कामप्यनि
र्वचनीयां कृपां लब्ध्वा इदं सर्वमेव यत्किंचिज्जगत्संसारवर्तिप्राणिसमूहं विजयते इत्यर्थः भाव
तीस्वरूपमाह कणादिति कणत्कांचीदामा करिकलभकुंभस्तननता परिक्षीणा मध्ये परिणतश
रच्चंद्रवदना धनुर्बाणान्पाशं सृणिमपि दधाना करतलैः पुरस्तादास्तां नः पुरमथितुराहोपुरु

षिका ॥ ७ ॥ क्वणत्कलरवमानं कांचीदाम क्षुद्रघंटिकासमूहं यस्याः सा तथा करिकलभः करिशावकः कुं-
भयोः स्तनयोर्भारो यस्याः सा तथा करिशावकस्थूलोपरंजकः करिकुंभप्रकाशं लभते इति क-
रिकलभः करिकुंभ इति केचित् मध्ये उदरे परिक्षीणा कृशा परिणतः परिपूर्णः शरत्कालीनचं-
द्रः स एव मुखं यस्याः सा करतलैः धनुः कोदंडं बाणान् पाशं रज्जुविशेषं सृणिं अंकुशं दधाना
धारयंती नोऽस्माकं पुरस्तादास्तां तिष्ठतु कीदृशी पुरमथितुः शिवस्य आहोपुरुषिका आ-
होपुरुषी अभिमानरूपिणी आहोपुरुषिका दर्पो वा अस्यास्तां भावनामनीत्थमः मन्त्रपाश
धनुर्वामोर्ध्वे यो वामकरे योर्ध्वे नं अंकुशबाणयोरूर्ध्वे दक्षिणकरे पोर्ध्वे अंके चिद्दक्षिणे
धःकरे पाशं वामे चाधःकरे अंकुशं शक्तिनामिन्हीति इक्षुधनू रैरव वाणैस्ताः कमलनीलकमल
कल्हारकैरवसहकारमंजरीरूपाः तेरा जारा वृत्ताः अंकुशं नानारत्नवैचित्र्यं स्वर्णमयं पाशो
रक्तपद्मसूत्रनिर्मितरतिश्व रूपमुत्पन्नस्यानं निरूपयति सुधासिंधोरिति सुधासिंधोर्मध्ये
सुरविटपिवाटीपरिवृते मणिद्वीपे नीपोपवनवति चिंतामणिगृहे शिवाकारे मंचे पर-
मशिवपर्यंकनिलयां भजंति त्वां धन्याः कतिचन चिदानंदलहरीं ॥ ८ ॥ सुधासिंधोरमृतांबु-
धेर्मध्ये सुरविटपिनां कल्पवृक्षाणां वाटीत या परिवृते वेष्टिते मणिद्वीपे नवरत्नरचित-
द्वीपे नीपोपवनवति कदंबोपवनवति परमरमणीये चिंतामणिगृहे चिंतामणिरत्नरचि-

सौ॰
टी॰
६

नंकुंभलेभादिपुत्रो मंदिरे शिवाकारे मंचे शिवात्मालं व्यक्तविष्णुरुद्रेशानां आकारो द्वलियत्र तादृशो मं
चे रव्यस्तान्य परमशिवः गुणातीतः सदाशिवः पर्यंकः केचित्तु तथाभिता लक्ष्मीलक्ष्मीत्योपरस्था
नंयस्यास्तां तु स्वाधिष्ठानस्थे रुद्रस्थिरक्षमसदाशिवक्रमिपुं तमाश्रित्य ललक्ष्मीलक्ष्मीत्यस्यावस्थामि
तादृशीति वचनात् तदुक्तं रुद्रयामले पद्मानेपञ्चमं जन्मस्वयं योनमहेश्वरः न सप्राप्नोति
परमां दशां पंचाशल्लिपिमालामिति च तादृशीं त्वां कृतिन एव धन्याः पञ्चमजन्मानः स्मरंति की
दृशीं चिदानंदलहरीं चिदानंदविज्ञानमुख्यतरंगात्मिकामित्यर्थः इत्थं सूत्रं तत्त्वत्रयस्वरूपा
दृश्यावगंतव्यं अथ त्वां चीत्यादिना स्थूलध्यानमुक्त्वा विद्यानंदलहरीमित्यनेन परमध्यान
मुक्त्वा सूक्ष्मध्यानमाह महीमिति महीं मूलाधारे कमपि मणिपूरे हुतवहं स्थितं स्वाधिष्ठा
ने हृदि मरुतमाकाशमुपरि मनोपि भ्रूमध्ये सकलमपि भित्वा कुलपथं सहस्रारे पद्मे सह
रहसि पत्या विहरसे ९ मूलाधारे चतुर्दले मही पृथ्वी स्वाधिष्ठाने षट्कं जलं मणिपूरे
नाभिचक्रे स्थितं हुतवहं स्वाधिष्ठानमणिपूरयोः संताप्यमयः महीं प्रभवमतेनेति वा हृ
द्यनाहते मरुतं वायुं उपरि कंठे विशुद्धचक्रे आकाशं भ्रूमध्ये आज्ञाचक्रे मनोंतः करणं एवं सकल
मपि कुलपथं षट्चक्रं भित्वा सहस्रारे द्वादशांते कैलासं तत्के पत्याकार्येन शिवेन सहस्वे
कांते विहरसीति क्रीडसीत्यन्वयः षट्चक्रं भित्वा मणिपालिकं चलितवा महाभैरीपाणीत्यजातिमहिनी
सहितलक्ष्यान मदनजन्येचरितियोगवित् वद्रुभेदे जलमिव स्पर्शात्पम्लिन्य लक्षितं एवं मरुज्जेदे

शीघ्रं गतिर्यातिकेशसंतस्मात् व्योमभेदे खेचरत्तिमनोभेदे मनोगतिः पद्मकामपते तत्र पाविलोक
त्रये विचरन्संयोजयन् शिववदे श्रिवाण्वपुजायते कर्त्ता रसा च सर्वे त्रसुरासुरनमस्कृतः रति
सिद्धिविशेषाप्युक्तः कुंडलिनी भूपायित्वमेवेति कुंडलिन्याः प्रसावद्भूमिका त्रायं ततो ज्ञेय
भूमिकाम्रोमिमित्यादिना प्रकाशत्वपद्मभूमिकां प्राप्य ततो भूमिकां त्वा रसस्य ते सुधाधारासा
रैः स्रावणपुगलांतर्विगलितैः प्रपंचं सिंचेत् ततो पुनरपि रसामायम रसास्रवाप्यसंभूमिं तु जम
विमध्यस्व्रवलयं स्वमात्मानं कृत्वा स्वापि विकुलकुंडकुंडरसि २ सुधाधारासारैः स्रुतधा
रासंपातैः चरणयुगलांतर्विगलितैः भूमध्यगतस्य त्वेरसस्तो चरणमध्यमां तद्गीत निधाय दशानैः प्रपं
चेश्वनारवादिमानसस्थानादिषट्कुरूपं कुलपथं सिंचमीत्यनेन च भूमिको क्ता पुन्या
रतिर्भूमिका रसपुनः रपीति रसाम्नायाः पूर्वदक्षिणपश्चिमोर्ध्वानुत्तराख्याः शाके राम्नाया
स्थानानि पार्थिवाप्यानलवायव्यनामसमानसाः शांभवाम्नायाः एतेषां प्रस्थाना
न्युत्तरादिक्रमेण भूमध्यादिमानसादिक्रमेण वा एषां मरसा षष्ठामतेषां प्रकाशो ज्ञे
नसाश्वयांभूमिमवाप्य लब्धा मरसामिति पाठे षष्ठां मरसां प्रकाशतेजसां मध्ये स्वात्मा
नं स्वस्वरूपं भुजगाकृतिं स्वर्णाकारं स्वध्यस्वलयं सार्धत्रिवलयं कृत्वा कुलकुंडमूलाधा
रांतर्गतचतुर्दलपद्मकर्णिकामध्यवर्तित्रिकोण कुहरिणि कुलरंध्र विशेषलघ
सूक्ष्मस्थले स्वपिषि शेषे तदुक्तं मूलाधारे ब्रह्मरंध्रांतरस्थां निंतां तु सप्तिभां कुलकुंडलिनीं

नित्यांविशुद्धलीलहंठलंमन्नालिकुलमांकारस्वरविनादिनीं उ श्रीयोगीयचक्रेउक्रमास्थंदितवैभवो
श्रनंभयपरंगत्वापीत्वाकुलपरामृतं स्वकुलानुलकंभूय कुलाख्युलंकंमतः एवमांसंदर्शिता
यास्तसाध्यानप्रकाशितामिति अधुना श्रीचक्रमुद्धरति चतुर्भिः श्रीकंठैरिति चतुर्भिः श्रीकं
ठैः शिवयुवतिभिः पंचभिः रथ प्रभिन्नाभिः शंभोर्नवभिरपि मूलप्रकृतिभिः त्रयश्चत्वारिंशद्व
सुदलकलजत्रिवलयत्रिरेखाभिः सार्धं तव भवनकोणाः परिणताः ११ चतुर्भिः श्रीकंठैः शि
वैः रुद्रस्वरूपैस्त्रिकोणैः श्वलभिन्नैः संख्याकैः तथा शिवयुवतिभिः अधोमुखैस्त्रिकोणैः पंच
संख्याकैः अध प्रभिन्नाभिः शंभोः यहा मूलप्रकृतिभिः प्रपंचस्य मूलकारणैः यदुक्तं का
मिके त्वमस्त्र्यांशमे रोह्यथा तवः शक्तिमूलकाः मज्जाशुक्रप्राणजीवाः धातवः शिव
मूलकाः नवधातुरयं देहो नवयोनिसमुद्भव इति नवयोनिः श्रीचक्रे त्रयश्चत्वारिंशत्को
णावसुदलमष्टदलं कलाजं षोडशदलं त्रिवलयं त्रयं त्रिरेख्यम् त्रिरेखाः तपसेभिः
सार्धसहतव भवनकोणाः कोणाः परिणताः परिगताः तदुक्तं बिंदुत्रिकोणवस्वार
युग्ममन्वस्त्रनागदलसंगतषोडशारं वृत्तत्रयं च धरणीसदनत्रयं च श्रीचक्रराजमु
दितं परदेवतायाः त्वं मूलाधारमारभ्य वृत्तं कृत्वा षट्मानेन सूत्रं पूर्वापरायतं विन्यस्य विभज्ये
दष्टचत्वारिंशत् विभागतः षष्ठे षष्ठे पंचमे चतुर्थी यथा तीर्यक् च तुर्ये च तीर्यग्यथ
द्वे षष्ठांशके पुनः विभज्य नव चिह्नानि तेषु सूत्राणि पातयेत् नवयोन्यात्मकं त्वं भिते

बाह्यभूपपार्श्वतः अष्टद्वितीयतृतीयाणां तथा पंचमषष्ठयोः अष्टमेव तयोर्विंदुस्तन्मिश्रा
णकलांशाकाल ७ राणान्यत्वेदाग्निसंख्यां सामान्ये क्रमात् शान्तिमध्ये रवेरंतश्चंद्रां
तेकेतुमध्यतः मंगलांते रत्नमध्ये बुधांते राहुमध्यतः ७ रांतो भौममध्ये शुक्रांतः शौममध्ये
शन्यंतो रत्नमध्ये लु राहुंतो रविमध्यतः केत्वंतो बुधमध्ये ठ र ज पक्रमात् बुधः मध्यवह्निस्था
रङ्कूपमध्ये हिमवद्भवाज्ञिकं चन्द्रे लालनलद्योतं श्रीचक्रं जायते परं नन्दलिविंद्र पर्वं स्मान्न द्व
तिः बोग्रश्च दं वह्नपस्त्रसंख्यो भ त्रिरेखां चितमष्टरं त्रिधामनिलयं द्वारयत्र उपसशो
भितं सर्वतेजोमयं दिव्यं सोमसूर्यानलात्मकमिति त्वदीयमिति त्वदीयं सौन्दर्यं तुहि
नगिरिकन्ये तुलयितुं कवीन्द्राः कल्पन्ते कथमपि विरिंचिप्रभृतयः यदालोकौत्सुक्या
दमरललना यान्ति मनसा तपोभिर्दुष्प्रापामपि गिरिशसायुज्यपदवीं १२ तुहिन
गिरिकन्ये हिमगिरिकन्ये त्वदीयं सौन्दर्यं लावण्यं तुलयितुमुपमानोपमेयभावेन
वर्णयितुं विरिंचिप्रभृतयो ब्रह्मादयः कवीन्द्राः कथमपि कल्पन्ते न कथमपीत्यर्थः सौन्द
र्यस्योपमेयस्योपमानाभावादिति भावः अमरललनादिव्यांगनाः अमराणां ललनेति
लाक्षौ येषां ते साधका इति वा उत्सुक्याद्रोल्येन यस्याः सौन्दर्यमानसानुसालोकध्यात्वा तपो
भिर्दुष्प्रापामपि गिरिशसायुज्यपदवीं यान्ति प्राप्नुवंतीत्यर्थः एतेन ध्यानस्य भोगमोक्षप्र
दत्वमुक्तं भवति १२ नरं मिति नरं वर्षीयांसं नयनविरसं नर्मसु जडं तवापांगालोके पतित

मनुधावंति शतशः गलद्वेणीबंधाः कुचकलशविस्रस्तसिचया हठात्त्रुट्यत्कांच्यो विगलितदु
कूला युवतयः २३ वशीपार्ते इतुलयनविस्संकुरूपं नमन्मथकामक्रीडाशृंगजं मनाभिर्ते ताद्दश
मपि नरं मनुष्यांगनापांगालोके अपांगेन यदालोकनं तस्मिन्पतितं तद्वाजनं शतशोयुवत
योनुधावंति कीदृश्यो गलद्वेणीबंधा विगलितकबरीभाराः कुचकलशाद्विभ्रष्टाः सिचयाः
कंचुलिकायाः सांताः हठान्निःकाकण्योत्रुट्यत्कांच्यो भिन्नक्षुद्रघंटिकाः विगलितदुकू
लाभ्रष्टोत्तरीया इत्यर्थः अथ यत्प्रिमचक्रं सूचयति क्षितौ षट्पंचाशदिति क्षितौ षट्पंचा
शाद्विसमधिकपंचाशदुदके हुताशे द्वाषष्टिरुत्तराधिकपंचाशदिति ले द्विवह्निः षट्त्रिंश
न्मनसि च चतुःषष्टिरिति ये मयूखाः तेषामप्युपरि तव पादांबुजयुगं २४ क्षितौ मूलाधा
रे षट्पंचाशद्दले पार्थिवतत्त्वरूपा अष्टाशतिरश्मयः पार्थिवतत्त्वानि च पंचतन्मात्राणि
पंचभूतानि पंचज्ञानेंद्रियाणि पंचकर्मेंद्रियाणि अंतःकरणचतुष्टयं कालश्चेति षड्विं
शमहत्तत्त्वानि अष्टाविंशति शिवशक्तिसंबंधभेदेन द्विविधानि तेन षट्पंचाशत् एषां ना
मन्यगेवत्ते उदके मणिपूरे द्विपंचाशद्दले आप्यानि तत्त्वानि षड्विंशतिः पंचभूतानि पं
चकर्मेंद्रियाणि पंचज्ञानेंद्रियाणि तेषां मध्यादप्राणकादशं मन इति शिवशक्तिभे
दात् द्विपंचाशत् तत उपरि हुताशे स्वाधिष्ठाने द्वाषष्टिदले तैजसतत्त्वानि एकत्रिंशत् पंचमहाभू
तानि पंचतन्मात्राणि पंचकर्मेंद्रियाणि पंचज्ञानेंद्रियाणि तेषां मध्यादेकादशं
मन इति एकत्रिंशत् शिवशक्तिभागेन द्वाषष्टिः अनिले अनाहते चतुःपंचाशद्दले

वायव्यतत्वानि सप्तविंशतिः सतेजस्तत्वेन तु पार्थिवतत्वानि शिवशक्तिविभागेन चतुःशतद्विविं
शतिर्वक्ष्ये ताः सप्तनिर्दलेण्याभतत्वानि षट्त्रिंशत् शिवशक्तिसदाशिवेश्वरशुद्धविद्यामायाकला
विद्यारागकालनियतिपुरुषप्रकृत्यहंकारबुद्धिमनोज्ञानेन्द्रियकर्मेन्द्रियशब्दस्पर्शरूपरसगं
धपंचमहाभूतानीति शिवशक्तिविभागेन द्वासप्ततिः मनस्यात्मा चैते चतुःषष्टिर्देहे मात
तत्वानि द्वात्रिंशत् तथाहि पराचतुर्विधा परा पश्यन्ती मध्यमा वैखरीति इच्छा पंचधा क
लिकारयन्तु मपवर्गे प्रतिकर्ले मध्ये ...मिति ज्ञानं द्विचतुर्दिक्त्वं सालंबनं निरालंबनं साल
वनं त्रिविधं ज्ञानं त्रेयत... रूपेण निरालंबनमिति निरूमलं तदीपं मदीयमिति चतुर्विधक्रि
या सप्तविधा ... साध्यायोगयः सुज्ञानयोदानमिति कुण्डलिनी भूमिकाम रेन चतुर्विधा
उल्लयोल्लयः प्रत्याः रतिः विश्वांतिरिति मातृकाः पुधापुप्रभेदात् एवं त्रिशक्ति विभागेन चतुः
षष्टिः एवं पार्थिवादितत्वरूपाः षट्पुत्र त्रिंशानमरीचयः शांभवाः तदुक्तं कुब्जिकातंत्रे प्रा
दौ परा चतुर्धा स्याद्वितीयकापि पंचधा तृतीयद्धा ज्ञानं चतुर्थे सप्तधा क्रिया पंचमीकुंड
लीद्वि दिवषट् स्यात्मातृका षट्धा परतो मायया तेन स्या सा च बाणमयाति स्फुता षट्त्रिंशन्नायका प्रा
तः कं चस्थान समाश्रिताः इच्छा तो जायते ज्ञानं सा च वायोरधीश्वरी सप्तविंशतिरश्मीनां
पतिः सा नाल नाश्रया ज्ञानादि भक्रियाख्या सा च वह्नीश्वरी स्फुता एकत्रिंशत्प्रभिपतिः

सानाडाज्ञास्वयाः स्नानादिषट्क्रियाव्यक्तासाचवक्रीश्वरीत्वयाएकविंशद्भिर्मतिः साधिष्ठानसमाश्रि
ताक्रियातः कुंडलीव्यक्तासाम्यात्मलिलनायिका एकविंशतिनित्यानांमध्ये पूर्वं समाश्रिता कुंडल्या
मातृकाजातामालिनीरीश्वरीमता अष्टाविंशतिशक्तीनामाधारमाश्रिता शिवशक्ति वि
भागेन द्विविधासाभवात्तया षट्कुलतरंच त्रिशक्तमेवं शंभुमरीचयः परादिशक्तिभिः षड्भिर्नायकैः
सहिताप्तताः द्वासप्तत्याधिकवीरशतानामनुवृत्तिमिनी विनिः एषां स्मरणमात्रेण जीवन्मुक्तोमरी
चरेत्सर्वेषांमास्पदोसतः षडुवेकमथित्वैव एवांस्पद्भितोलोके पापतापजन्मादुतः ल
क्ष्मीवान्ध्यानतो जीवन्मुक्तोश्राम्यन्सोदिति अथातेवक्ष्यमिष्टस्थितिष्वार्थं पंचपरमार्थशरीरिणां
शरीरान्तरपराजाताः पंचानांमातृणांपितृत्वीनांयात्मानांमार्गियोगामहेशकापोटा पूजापदेशावेष्टत
यास्तानामक्रियाकुंडलिनीनिजमातृकायाः एधा प्रोक्ता परा भेदस्ततः स्मृतः कुंडलीमातृकाभ्यां
चषोडाभिन्नमप्युष्टकं नानाविधं मुविततं तंत्रमेतस्य त्वयं उत्पन्नंशांभवं पश्चात्तगदतः चरा
चरं अथ पार्थिवादिचक्रेश्वरीनांनामानि उड्डीश्वरः उड्डीश्वरी जलेश्वरो जलेश्वरी पूर्णेश्वरः पू
र्णेश्वरी कामेश्वरः कामेश्वरी श्रीकंठो गगनानन्तः स्वरस्याशंकरोमतिः पिंगलः पातालदेवीना
दाख्योनादाख्यानंदो डाकिनी श्रालवालंदो राकिनी मलानंदो लाकिनी योगपः काकिनी श्वेतः
शाकिनी पादोताकिनी आधारश्री रक्ताचक्रेशांभं उकुरंगिनीशः करालामदप्रेशामरश्च्या

अनादिविमलो मातंगी सर्वज्ञविमलः पुलिंदी योगविमलः शावरी सिद्धमिलो वायसी समयविमलः का
लात्मका मिनेशः कुब्जः उग्रो प्रोल ज्ञानवेश्मः कुलेश्वरी चर्याधीशः कुजाद्या इति पार्थिवरश्मयो मू
लाधारे षट्स्वं चाशाद्दले विचिंत्य तत्कर्णिकायामग्रेवस्यमाणो शिवोहं रश्मयद्दलेषु रश्मयः पूज्याः
शिवानंदनाथश्रीपादुकां पूजयामीति योगं शक्त्यां वा श्रीपादुकां पूजयामीति योजयं एवं सर्वचक्रे
पुष्पयवाम् ह्रीं ह्रूं ऐं शिर सिध्यात्वा पश्चमादितो रश्मीन् जयेत् पश्चवादिन्यां चैतन्द्गके षट्कोणं
शिरसि ध्यात्वा पश्चमादि षुचक्रमात् कोणेषु पूजयेच्च तत्राद्या विंशतिकं क्रमात् चतुष्कं पंचकं
षट्कं चतुष्कं पंचकं पुनः चतुष्कमिति संभिन्ना क्रमात्पार्थिवरश्मय इति भस्मा च पिलिप्य पूज्यं ने
अथ द्विपंचाशद्वाप्यारश्मयो मणिपूरे प्रांभवक्रमे स्वाधिष्ठानमणिपूरयोर्व्यत्ययः तेच सद्योजातो माया
वामदेवाः श्री आघोरः पश्चात् पुरुषो विकाग्र नंतो निवृत्तिः प्रतिष्ठा जनाश्रितो विद्याश्च चिंता
शांताशाश्विरा स्वरः उमाती स्रोगंगा ममत्रिवाहः सरस्वती श्रीकंठवाहः कमला तेजोधीशः पार्वती विघ्नेश्व
रविद्यावागीश्वरी चित्रा चतुर्विंशेश्वरः सकमला उमा गंगेश्वरो मन्मथा कुलेश्वरः श्रीकंठोलयाकृतं
तः सती शंखलोमस्वलापिंगलापद्मावती साध्यारव्यः हंसनादापारहिचौर्ध विमलो स्वर्गबले वेकोमा
विकल्पा पीठा घोरांकुः सर्वेश्वरः सर्वमयी इत्यापरश्मयो मणिपूरे षड्दले चतुष्वादिक्रमेण रश्मयाः

नी·ल·
ही
१०

नडुगं च चवालिन्यां चतुष्कं च चतुष्कं च षट्कं धृतः चतुष्कं पंचकं चिकं मित्येवमभिन्नाजलमरीचयः
इति नवांतरे हि पंचाशद्दलं संचिंत्य तत्र पूजनं मुक्तं अथ तेजस्तत्त्वमयः परापरः चंगीश्वरी परमश्मल
ध्मातील मारोगुरस्वकाली श्रयरः संवर्ती नीविदानंदः तीदाश्रुधी रागंधा समरस्सेरसा ल्लल्लिनः
स्मयास्वधः स्यशीभ्रतेश्वरः शरदाश्यानंदा डाकिनी प्रभानेश्वद्रस्त्रा किनी कुली श्वरः समयाश्रीकंठः
कामाश्रनंतो रेवती शंकरोज्वालापिंगलाकरालः महारव्यः कुब्जिकाकालरात्रिगुरुः परासिद्धा
रुः शान्यजीतः रत्नगुरुः शांताप्रिवगुरुर्विद्याशीलगुरुः प्रतिष्ठासमयगुरु निवृत्ति इति एतेस्वाधिष्ठाने
दशदलेपक्षमादिनवदलेषु षट्षट् क्रमेण दशमदलेषु पूजयेत् पञ्चवालिन्यां नु पंचकं पंचकं षट्कं
तुष्कं चतुष्कं पंचकं पुनः षट्कं चेति क्रमाद्विज्ञातेन समक्रमरश्मय इति षट्कोणे पूजनमुक्तं अथ वायव्य
मरीचयः स्वगेश्वरो भद्राकूर्मश्राधारेशः शोकामीनोमहीपतानो विमलामहानंदः शर्वरीताव्रो
लीलाप्रियः कुब्जा कालकामी नकीडा परा डाकिनी रामो राकिनी लानो लाकिनी कामा काकि
नी महेशः शाकिनी हाकिनी समयः शाकिनी श्राधारेशो राकाचक्रेशो विंदुकुरः कुलासन्
हेशः कुब्जकात्रशीघ्रा कामकलागिरीशः कुटिलदीपितिका शिखेशः वर्मराचमीवकुटूपः श्वेतेशो
मलतरीश्वरमगुरुः मंगलापराधिगुरुः सेक राएते नातते द्वादशदले पश्चिमादितः पूज्याः तृतीयम
दल षट्दलेषु पंचरश्मयः वर्णेषु चतुष्कं चतुष्कं अथवा प्रथमांत्य योः षट्कं मध्यके च चतुष्कं च चतुष्कं

१०

पश्चवाहिन्यां चतुष्कं चतुष्कं अग्रपश्च षट्कं चतुष्कं पंचकं त्रिकं इति क्रमेणाभिन्नास्तु वीचयोवीया
मरीचयः इति षट्कोणेषु पूजनमुक्तं अथ नामसाः हृदयाः कौलिकीआधाराः कान्ताभोगोवि
श्वेश्वरी भैवायोगिनोमहोग्रचर्मरापावः पार्वतीरमः कालिकारसपुष्ट आंजलोमोहः
अघोरेशीमनोभवो हलासेकोमहारक्तः स्नानगुप्तः कुब्जिका खेराड्राकिनीज्वलनोरा
किनी महाकुलोलाकिनी भयोज्ज्वलः काकिनीतेजः शाकिनीमूर्द्धा कोहाकि
नी वायुःयापश्री कुलःसिंहासंहारः कुलांबिका विश्वंभरः कामाकौटिल्यः कूर्ममात्त
कलवः कंकालीव्योमव्योमा स्वमनोनादा खेचरीमहादेवी वाहलामहत्तरी तातः कुंड
ली कुलातीतःकुलेशी अजः इंधिः ममनोदीपिका ईशाईशिका प्रियः मोचका पर
मः परापरः चित्त एते विश्वद्वौषोडशादले आद्यंतयोः षट्कं षट्कं मध्येषु चतुष्कं चतुष्कं
पश्चवाहिन्यां षट्कं षट्कं पुनः षट्कं षट्कं पुनश्चतत्र इति क्रमात्समुद्दिष्ट नाम सादित्पर
प्रमयः इति षट्कोणे पूजनमुक्तं अथ मानसरश्मयः परः परा भवाभवा चित्तं चित्त प
रा महावाहा महामायामाया इच्छापरा इच्छासृष्टिपरः सृष्टिस्थितिः स्थितिःपरा निरो
धो निरोधपरा मुक्तिर्मुक्तिपरा ज्ञानंज्ञानपरा सत्वंसत्वपरा असत्वंअसत्वपरा सद
सत्व सदसत्वपरा क्रियाक्रियापरा आत्माआत्मपरा इंद्रियाश्रया इंद्रियाश्रयप
रा गोचरागोचरपरा लोकमुख्यालोकमुख्यपरा वेदवेदेवतं वेदवेदैवतपरा संवि

संविद्परा कुंडलिनी कुंडलिनीपरा सौषुम्ना सौषुम्नापरा प्राणसूत्रः प्राणसूत्रपरा
स्पंदः स्पंदपरा मातृका मातृकापरा स्वरोद्भवः स्वरोद्भवपरा वर्णजः वर्णजपरा वर्णज्ञा
नं वर्णज्ञानपरा वर्गजः वर्गजपरा संयोगजः संयोगपरा मंत्रविग्रह मंत्रविग्रह
परा इति प्राग्रेण्यां द्विदले पूज्याः चतुष्कचतुष्कपंचाम दले चतुष्कचतुष्कपंचदलि
ति पञ्चवादिन्यां चतुष्कं पंचकं चैव चतुष्कं सप्तमं पुनः चतुष्कमष्टकं चेति क्र
मान्मालस्य धूमयः इति षट्कोणपूजनक्रमः इति पञ्चवाहिन्याम् क्रमानि रश्मि
नामानि मिथुनमालायां त्वेतेषां नामांतराण्युक्तानि यथा त्रिपुरसुंदरी त्रि
पुरसुंदरः हृदयदेवी हृदयदेवः एवं सर्वत्र देव्यास्तु देवो ज्ञेयः शिरोदेवी शिखा
देवी कवचदेवी नेत्रदेवी अस्त्रदेवी कामेश्वरी भगमालिनी नित्यक्लिन्ना भेरुं
डा वह्निवासिनी महावज्रेश्वरी शिवदूती त्वरिता कुलसुंदरी नित्या नीलप
ताकिनी विजया सर्वमंगला ज्वालामालिनी विचित्रा महानित्या परमेश्वरी
मित्रेशमयी षष्ठीशमयी उड्डीशमयी चर्यानाथमयी चर्यानाथमयः इति पार्थि ११

लोपामुद्रामयी२ कालतापनमयी१

वरश्मयः अथाष्टरश्मयः॥ लोपामुद्रामयः अगस्त्यमयी धर्माचार्यमयी मुक्तकेशीश्वरी मयीदीपका
लानाथमयी दीपकालनाथमयः विष्णुदेवमयी प्रभाकरदेवमयी तेजोदेवमयी कल्याणदेव
मयी मनोदेवमयी वासुदेवमयी रत्नदेवमयी रामानंदमयी अणिमासिद्धिः लघिमासिद्धिः
ईशित्वसिद्धिः ब्राह्मीवृस्ता माहेश्वरी माहेश्वरः इतिजलरश्मयः अथतेजरश्मयः कौमारीकौ
मारः वैष्णवी वाराही माहेंद्री चामुंडा महालक्ष्मी सर्वसंक्षोभिणीः सर्वाकर्षिणी सर्ववशी
करणी सर्वोन्मादिनी सर्वमहांकुशा सर्वखेचरी सर्ववीजा सर्वयोनिः सर्वत्रिखंडा त्रैलोक्य
मोहनचक्रस्वामिनी प्रकटयोगिनी कामाकर्षिणी बुध्याकर्षिणी गंधाकर्षिणी शब्दाक
र्षिणी स्पर्शाकर्षिणी रूपाकर्षिणी रसाकर्षिणी चित्ताकर्षिणी धैर्याकर्षिणी स्मृत्याकर्षि
णी नामाकर्षिणी वीजाकर्षिणी वीजाकर्षिणः इतितेजसरश्मयः अथवायव्यमरीचयः आ
त्माकर्षिणी आत्माकर्षिणः अमृताकर्षिणी शरीराकर्षिणी सर्वाशापरिपूरचक्रस्वामिनी
गुप्तयोगिनी अनंगकुसुमा अनंगमेखला अनंगमदना अनंगमदनातुरा अनंगरेखा अ
नंगवेगिनी अनंगांकुशा अनंगमालिनी सर्वसंक्षोभनचक्रस्वामिनी गुप्ततरयोगिनी सर्व
संक्षोभणी सर्वविद्राविणी सर्वाकर्षिणी सर्वाह्लादिनी सर्वसंमोहिनी सर्वस्तंभनी सर्वजृंभ

सौ॰
टी॰
१२

णी॰ सर्वशंकरी सर्वरंजिनी सर्वोन्मादिनी सर्वार्थसाधिनी सर्वसंपत्तिपूरणी सर्वसंपत्तिपूरणा॰ श्र
घनामसाः सर्वमंत्रमयी सर्वमंत्रमयः सर्वद्वंद्वक्षयंकरी सर्वसौभाग्यदायकचक्रस्वामिनी संप्रदा
ययोगिनी सर्वसिद्धिप्रदा सर्वसंपत्प्रदा सर्वप्रियंकरी सर्वमंगलकारिणी सर्वकामप्रदा सर्व
दुःखविमोचनी सर्वमृत्युप्रशमनी सर्वविघ्ननिवारिणी सर्वांगसुंदरी सर्वसौभाग्यदायिनी
सर्वार्थसाधकचक्रस्वामिनी सर्वाधारस्वरूपा॰ सर्वपापहरा सर्वानंदमयी सर्वरक्षास्वरूपिणी
सर्वेप्सितफलप्रदा सर्वरक्षाकरचक्रस्वामिनि निगर्भयोगिनी वशिनी कामेश्वरी मोदि
नी विमलारुणाजयिनी सर्वेश्वरी सर्वेश्वरः कौलिनी कौली इतिनामसा अष्टमानस
मरीचयः सर्वरोगहरचक्रस्वामिनी सर्वरोगहरचक्रस्वामी रहस्ययोगिनी बाणिनी चापि
नी पाशिनी अंकुशिनी महाकामेश्वरी महावज्रेश्वरि महाभगमालिनी महात्रिपुरसुंदरी
सर्वसिद्धिप्रदचक्रस्वामिनी परापररहस्ययोगिनी श्रीभट्टारिका सर्वानंदमयचक्रस्वामिनी
परापरातिरहस्ययोगिनी त्रिपुरा त्रिपुरेश्वरी त्रिपुरसुंदरी त्रिपुराश्री त्रिपुरमालिनी त्रिपु
रासिद्धा त्रिपुरांबिका महात्रिपुरसुंदरी महाकामेश्वरी महामहाराज्ञी महामहाशक्ति महा
गुप्ता महामहाज्ञप्ति महामहानंदी महास्पंदा महामहाशया महामहाश्रयः इतिमानसाचरीत १२

यः इत्यनेनप्रकारेण ध्येमरुषस्ले वामवरिसहस्रारे नवपादांबुजयुगं रक्तं शुक्लाभकांतपो मंत्रश्रीमन्महा
श्रीचक्रनगरसाम्राज्ञी चक्रेश्री पादुकां पूजयामि नम इति एवं श्रीमक्रमं कुर्वन् साधको विजितेंद्रियः ध
नधान्यादुरोगमणिश्रियादि संपन्नो भवेत् इति एवं चक्रदेवीनां मंत्राः यथायोनि वेदित इति फलश्रुतिः ॥ यत्त
ग्राधाराद्दिद्दिचक्रे अग्निरूपे सोमावस्थानं तत्राग्ने रष्टोत्तरशतं किरणाः द्विनायद् के च रवेः षोडशो
त्तरके शतं किरणाः वृ होवा पो च षट्त्रिंशदुत्तरं शतं किरणाः सोमस्य नभसि मनसि च तदुक्तं भैरवयाम
ले अष्टोत्तरशतं वह्नेः षोडशोत्तरकं रवेः षट्त्रिंशदुत्तरं तेन्दोः सोमस्य परिकीर्तितमिति व्याख्याते तदष्ट
त्याभिन्नमेव अत्र त्रिभिः श्लोकैः गामवामान् आदित्य ध्यानमुक्ता तत्रस्थितिं ध्यानमाद्येनाह शर
ज्ज्योत्स्नेति २४ शरज्ज्योत्स्नाशुभ्रां शशि जटाजूटमकुटां वरत्रासत्राणस्फटिकगुटिकापुस्तककरां स
कृन्नत्वा नत्वा कथमिव सतां सन्निधते मधुक्षीरद्राक्षामधुरिमधुरीणाः फणितयः ॥२५॥ प्रसरत्कान्ति
नचन्द्रिकारूपिं शशिनापूतो जटाजूटे जटाबंध मकुटे यस्यास्तां वरो वरमुद्रा त्रास त्राणमभयमुद्रा
स्फाटिकगुटिका स्फाटिकी माला पुस्तके च परे यस्यास्तां सकृदेकवारमपि न त्वां भवती न नत्वान प्रणम्य
सतां सज्जनानां भणितयो वाचः कथं संनिदधते सन्निहिता भवंति न कथमपीत्यर्थः कीदृश्यो भणितयो म
धुक्षीरद्राक्षामधुरिमधुरीणाः मधु च माक्षिकवत् क्षीरवत् आवर्तितदुग्धवत् द्राक्षावत् मृद्वीकावत् म
धुरिमधुरीणा माधुर्यधुरीणाः माधुर्याट्यत्यर्थः तत्रैवं राजसध्यानमाह २५ कवीन्द्राणां चेत इति कवीन्द्राणां
चेतः कमलवनबालातपरुचिं भजन्ते ये सन्तः कतिचिदरुणामेव भवतीं विरिंचिप्रेयस्यास्तरुणतर

रशृंगाररसरी गभीराभिर्वाग्भिर्विदधति सतां रंजनममी ॥१६॥ ये संतः कतिचित्कियंतः अरुणामेव भवतीं
भजंते अमी संतो वाग्भिः सतां सद्यानां रंजनं विदधति भवतीं कीदृशीं कवीन्द्राणां वर्णापि नश्रेष्ठानां चेतांसि
एव कमलवनानि तत्र बालातपरुचिं बालातपस्य किरणानुकारिणीं तत्र काश्चाकामित्यर्थः वाग्भिः की
दृशीभिः विरिंचिप्रेयस्याः सरस्वत्याः तरुणतरा उच्छलिता या शृंगाररसलहरी कामरसप्रवाहस्तद्वद्गभीरा
भिः दृष्टार्थप्रतिपादिकाभिः यथा सरस्वत्याः कामोद्रेकोऽगाधस्तथा गम्भीरार्थाभिरित्यर्थः यद्वा सतां अमीरं
जनं सरस्वत्याः रंजनं विदधति तरुणतरा शृंगाररसलहर्या यासां तरुणतरा शृंगाररसतरंगास्तै
गभीराभिरित्यर्थः ॥१६॥ सवित्रीभिर्वाचां शशिमणिशिलाभंगरुचिभिर्वशिन्याद्याभिस्त्वां सह जन
नि संचिंतयति यः स कर्ता काव्यानां भवति महतां भंगिरुचिभिर्वचोभिर्वाग्देवीवदनकमलामोदमधुरैः
॥१७॥ हे जननि वाचां सवित्रीभिर्मातृकाभिः शशिमणिशिलाभंगकांतिमणिपाषाणखंड
भंगो भज्यमानाखंडं दुकांतमणे यद्वदित्यर्थः भ्रमोभिरितोभावो द्युत्प्रकाशते इति न्यायात् तद्वद्रुचिः कांति
र्यासां ताभिः वशिन्याद्याभिः वशिनी कामेश्वरी मोदिनी विमला अरुणा जयिनी सर्वेश्वरी कौलिनी एता
भिः सह यस्त्वां चिंतयति स महतां काव्यानां कर्ता भवति केर्वचोभिः कीदृशैर्भंगिरुचिभिः नानाविधिप्र
करचनावैदग्ध्यविशेषभंग्यः ताभिः सुभगैः शोभनैर्वाग्देवीवदनकमलामोदमधुरैः सरस्वतीमुखा
रविंदसौरभ्यमधुरैरित्यर्थः हृद्यैः ॥१७॥ मध्यकूटोपयुक्तं हि ध्यानादिकमाह तनुच्छायाभिस्ते तरु
णतरणिश्रीसरणिभिर्दिवं सर्वामुर्वीमरुणिमनि मग्नां स्मरति यः भवंत्यस्य त्रस्यद्वनहरिणशालीन

नवयना: स हेतैर्विशिरावश्य कतिका नगीर्वाणगणिका ॥१८॥ तरुणतरुणिमित्यादि त्वको निरत्नम्
नाभिह्यत्सहस्रीभिरित्यर्थः तनुछायाभिः शरीरकांतिभिः किरणभूताभिः सर्वांदिवमाकाशं उर्वीं पृथ्वी
अरुणिमनिमग्नां लोहितकांतिकवलितांयः स्मरति तस्य कतिकतिवनीर्वाणगणिकादेववेश्या उर्व
शयाः सवश्या न भवंति अपितु भवंत्यव वश्याः तासां विश्यंतो यत्र न हरिणाक्ष्यः हरिणनयनाः हरिणीनेत्रा
वासभावात् नेहच्छाली नांशोभमानं नयनं यासां ताः तिमिवदृशीनां सुरांगनानां कामरूपतयाप
यनेचांचल्यवर्णनम् एवपद्ये कामकलाध्यानमाह मुखं बिंदुं कृत्वा कुचयुगमधस्तस्य तदधो हरार्धं ध्या
येद्यो हरमहिषि ते मन्मथकलां स सद्यः संक्षोभं नयति वनिता इत्यतिलघु त्रिलोकीमप्याशु भ्रम
यति रवींदुस्तनयुगां ॥१९॥ बिंदुमेकेइकारोर्ध्वाव यव रूपं मुखत्वेन ध्यात्वा तस्य मुखस्याधः कुच
युगं कुचयुगतया बिंदुद्वयं कृत्वा ध्यात्वा तदधः कुचयुगाद्वयाधः हरार्धं त्रिकोणं ध्यायेत् हे ह
रमहिषि महेशजायेति ते तव मन्मथकलां क्लींबीजस्य ईकाररूपं स्वरं स वनितानां क्षोभं नयतीति
फलमिति लघुश्रुतिलघुत्वे स्तुतीवाधिकफलमाह रवींदुस्तनयुगां यस्याः तां त्रिलोकीमप्याशुशीघ्रं
भ्रमयति क्षोभयतीत्यर्थः एतदेवोक्तं चर्तुःशत्यां बिंदुं संकल्प्य वक्त्रं तु तदधः स्तनयुग्मं तदधः सप
रार्धं तु चिंतयेत्तदधोमुखमिति तथान्हिं देवक्त्रमारोप्य तदधोबाहुयुग्मकं कुचयुगमं तु तदध
स्तदधो योनिमेवचेति त्रिलोकीमपीत्यनेन अस्याश्चापि कामकलारूपत्वेन तुष्टं भवति तदुक्तं रुद्रया

मलेनमोमहाविंदुरुते सूर्यचंद्रानलरूपा सुमेरुस्तारकलयाद्धोभमानामलीपदा पातालतल्लवि
न्यासात्रिलोकीयंतवांविकेकामराजकलारूपाजगत्त्रिषुचराचरे इत्यत्रतरार्धपदेनाधोमुखर
त्रिकोणात्मिकायोनिरुच्यते हरो हकारस्तस्यपूर्वभागेपृष्ठेधोभागेवान्याकारस्तिष्ठतीत्यथ
वाहरः शिवेतिवर्णद्वयंतस्यार्धशाकारवकारवकारयोर्लोपादिकाराकारोवात्तयेनसंहितार
शाक्षरेकाररूपायोनिर्भवति अथवाहरोरविशशिशाषः तदर्धंरपात्ककारयोर्लोपात्संहितायं
एइतिरूपंयद्वाहरोर्धंस इतिपदंहकारसकारयोर्लोपाद्विंदुविसर्गाभ्यांविंदुत्रयमविशिष्य
ते तत्रैवंयोजना अं अः इतिस्वरूपंध्यायेत् केनप्रकारेणविंदुंहकारोपरिस्थंमुखंकृत्वा त
स्याधोविसर्गात्मकं विंदुद्वयंकुचयुग्मंकृत्वा तदधोमन्मथकलांयोनिंध्यायेदित्यनुषंगः
एतत्कामकलारूपंमितियोज्यं सद्गुरुसंकेतपद्धितो एतत्कामकलाध्यानंगुह्याद्गुह्यतरंमहत्
नाशिष्यायप्रवक्तव्यंनाभक्तायकदाचन एतत्प्रकाशनंप्रोक्तंमहद्धाटनमुच्यते जपोः श्रीकृष्णाका
दर्शनमिवतस्मात् तत्प्रकाशयेत् लोभान्मोहात्प्रवेद्युद्याह्वा प्रकाशयेत् सोचिरात्मृत्युमाप्नोति
शापवातविघातादिभिरिति तृतीयबीजसाधनोक्तंध्यानमाह १९ किरंतीमंगेभ्यः किरणनिकुरं
बामृतरसंहृदित्वामाधत्तेहिमकरशिलामूर्तिमिवयः सतस्याणांदर्पंशमयतिशकुंताधिपइवज्व
रप्लुष्टान्दृष्ट्यासुखयतिसुधाधारसिरया ॥ २० ॥ यःसाधकस्त्वांहृदयाधत्तेसशकुंताधिपइवगरुड

इव सर्वांगं हर्ष्यं दृष्ट्वा शमयति ज्वरस्तंभं ज्वरहृत्यं सुखयति त्वां कीदृशीं अंगेभ्यः किरणनिकुरंब
तेजःसमूहः स एव यो मृतं रसः सुधाद्रवलं किरंतीं कामिव हिमकरशिलामूर्तिमिव चंद्रकांति
मूर्तिमिव एतेन स्वेतरूपध्यानमुक्तं हृष्टा कीदृशं सुधासारशिरस्यासृजमधारासंपातप्राणाकिलये
त्यर्थः २० सवेविंदुमित्यादिना कामकलया स्थूलध्यानमुक्त्वा इदानीं सूक्ष्मध्यानमाह तडिल्ले
खेति तडिल्लेखातन्वीं तपनशशिवैश्वानरमयीं निषण्णां षण्णामप्युपरि कमलानां तव कलां महा
पद्माटव्यां मृदितमलमायेन मनसा महान्तः पश्यन्तो दधति परमानंदलहरीं ॥ २१ ॥ तव कलां
सूक्ष्मां महान्तः सनकादयो महापद्माटव्यां मनसा ध्यायंतः परमानंदलहरीमतिशयितसुखप्रवाहं द
धति धारयंति कीदृशेन मनसा मृदितमलमायेन मृदिते नाशिते मलमाये मलं कामक्रोधादि
मायाऽज्ञानादिमिथ्याविद्या यस्येति तेन कीदृशीं तडिल्लेखा विद्युल्लेखा तद्वत्तन्वीं सूक्ष्मां सूर्ये
इंदुवह्निरूपबिंदुत्रयवर्तिनीं अन्यच्च कीदृशीं षण्णां कमलानां आधारादीनां तत्कानामुपरि सहस्रार
निषण्णामुपविष्टामित्यर्थः तदुक्तं कामादिमते इति तेन गदितः कामकलायाः सूक्ष्मभावना पूर्वमेवा
धुना वक्ष्ये भवानामंतराले किं मूलादिब्रह्मरंध्रान्तस्फुरद्विद्युल्लताकृतिं ध्यायेत्कुंडलिनीं देवीं
त्रिबिंद्वात्मस्वरूपिणीं षट्चक्रभेदिनीं तां च बिंदुत्रयमयात्मिकां तामेवार्धकलारूपां चिंतयेत्परमका
नने एवं भावनया युक्तः परमानंदनिर्भरः संसारसागरं धीमान् गोष्पदं कुरुते शिवे इति २१ ॥१

भवानि त्वं दासे मयि वितर दृष्टिं सकरुणामिति स्तोतुं वांछन् कथयति भवानि त्वमिति यः तदैव त्वं तस्मै दिश
सि निजसायुज्यपदवीं मुकुंदब्रह्मेंद्रस्फुटमकुटनीराजितपदां ॥ २२ ॥ हे भवानि मयि दासे त्वं सक
रुणां दृष्टिं वितर प्रयच्छ इति श्लोकं संपूर्णं स्तोतुं वांछन् भवानि त्वमिति य एतावन्मात्रं यः कथयति
शेषभागं यावन्नोच्चरति तदैव त्वं तस्मै निजसायुज्यपदवीं दिशसि प्रयच्छसि कीदृशीं मुकुंदो वि
ष्णुर्ब्रह्मा धाता इंद्रः पाकशासनः एतेषां स्फुटं तेन नीराजितं पदं यस्यास्तामित्यर्थः २२ त्वया हृत्वा
वामं वपुरपरितृप्तेन मनसा शरीरार्द्धं शंभोरपरमपि शंके हृतमभूत् तथाहि त्वद्रूपं सकलमरुणाभं
त्रिनयनं कुचाभ्यामानम्रं कुटिलशशिचूडालमकुटं ॥ २३ ॥ त्वया शंभोर्वामं वपुर्हृत्वा अ
परमपि दक्षिणशरीरमपि अपरितृप्तेन इच्छापूर्तिरहितेन मनसा कारणेन हृतमभूदिति शं
के तर्कयामि तथाहि तदेव प्रतिपादयामि तद्रूपं सकलमरुणाभं रक्तवर्णं पूर्वमर्धमेव रक्तमा
सीत् त्रिनयनं त्रिलोचनं पूर्वं त्वमर्धनयनमासीत् कुचाभ्यामानम्रं पूर्वमेककुचेन नम्रमा
सीत् कुटिलशशिचूडालमकुटं कुटिलो वक्रः शशी चंद्रः आधारत्वेन चूडा चाधारत्वेन विद्य
ते यस्य तत् कुटिलशशिचूडालं च तन्मकुटं चेति विग्रहे तत्र कर्मधारयोत्तरबहुव्रीहिः पूर्वं तन्म
कुटमात्रयासीत् न शशियुतं अथवा कुटिलोऽर्धमासीत् न तु संपूर्णः कुटिलशशीति भावः
२३ जगत्सूते धाता हरिरवति रुद्रः क्षपयति तिरस्कुर्वन्नेतत् स्वमपि वपुरीशस्तिरयति सदापूर्वः सर्वं त

इदमनुगृह्णाति च शिव त्वद्रूपमानं वलसद्वलितपांशुलालितकथाः ॥२४॥ तद्ब्रह्माणं चलितयोश्च मूल
योल्लवधूलतिकयोरन्तामालंब्य प्राप्य धाता ब्रह्मा जगन्ति संसारं सृजते सृजति हरिर्विष्णुरवति रक्षति रु
द्रः तद्रूपतिकारणं रूपतां प्रापयति यथा घटादेर्मृदादि रूपतापन्नत्कारणं तत्कार्यं जगत्तिरस्कुर्वन्न
स्वमपि वपुः शरीरमीशः स्थगयति तिरोधत्ते सदापूर्वः शिवः सदाशिवः सर्वं तदिदमनुगृह्णाति स्वा
त्मनि बीजभावेन स्थापयति पुनः सृष्टेरनुग्रहाय तदुक्तं शंभुदीपिकायां सृष्टिस्थित्युपसं
हारविधानानुग्रहात्मकं कृत्यं पंचविधं यस्य तं नुमः शाश्वतं शिवमिति २४ त्रयाणां देवानां त्रि
गुणजनितानां शिव शिवं ॥ भवेत्पूजा पूजा तव चरणयोर्या विरचिता तथा हि त्वत्पादोद्वहनमणिपी
ठस्य निकटे स्थिता ह्येते शश्वन्मुकुलितकरोत्तंसमकुटाः ॥२५॥ हे परशिव तव चरणयोर्या पूजा
विरचिता सा त्रिगुणजनितानां सत्त्वरजस्तमोजनितानां त्रयाणां देवानां ब्रह्मविष्णुरु
द्राणां पूजा भवेत् परशिवपूजया त्रिभुवनं इति चिंत्याः त्वत्पादोद्वहनमणिपीठस्य
निकटे शश्वन्निरंतरं एते स्थिताः कीदृशाः मुकुलितकरा एवोत्तंसाः शेखरा मुकुटे येषां ते तथेत्यत उ
क्तं देवीपुराणे विष्णुपूजासहस्राणि शिवपूजाशतानि च शिविकाचरणोद्यापाः कलां नार्ह
न्ति षोडशीं ननु तर्हि त्वच्चरणयोरपि पूजा न तेषां महीत्यत आह तथा हीति राजपूजायां

सौ॰
टी॰
१६

मरत्वप्रजाप्नुवपद्येति २५ विरंचिंच वत्वंप्रजति हरिनामोत्तिविरतिंविनाशंकिनाशोभजतिधनदोयाति
निधनम् वित्तद्रामाहेंद्रीवितततिरपिलस्मीततिदशा महासंसारेकिञ्चिल्लपति हतित्वत्पातिरतो
२६ ॥ हेपतिपतिव्रतेकस्मिन्महासंसारेविरंचिवेस्वापंचत्वंमतिंनाशमाप्नोति हरिर्विष्णुर्विर
तिंनाशमाप्नोति कीनाशोयमोविनाशंमरणंव्रजतिधनदः कुबेरोनिधनंप्राणवियोगंयाति
माहेंद्रीमहेंद्रसंबंधनीदृशांचतुष्टावितततिः परंपरावितंद्रावितंद्राविगततिद्रापिसमीलति
अस्मोत्यत्यातिर्विरहतिश्रीउति तथ्याचतवैषांप्रभावइत्यर्थः २६ जयोनत्वंशिलामाकल
मपिमृद्वाविरचितं गतिः प्रादाक्षिण्यक्रममपानापातुतिविधिः प्रणामःसंवेशःसुखमवि
लंबमाक्रमणंदृशा तत्पर्यायपर्यायात्तत्वमवतुयन्मोविलसति २७ ॥ यन्मोविलसितंततवप
पर्यायपर्यायः पूजापरनामधेयोभवतु विलसतमेवात्मजल्पःस्वकंदभाषणंजपोभवतु
सकलंप्रशिल्पंतत्व्यापरोमुद्राविरचनंभवतु गतिःस्वेच्छागमनंतवप्रादक्षिण्यक्रमणंभवतुअ
शनादितवाहुतिर्होमकर्मभवतुसंवेशःशयनंतप्रणामोभवतु आत्मसुखंनिद्रादि आत्मा
र्पणदृशाभवत्वित्यर्थः २७ हदानेदीनेभ्याभ्रधनाशिमोपातउमहंशी मनंहंसोदधिप्रकरम
करंहविकरति तवास्मिन्मंदारस्तवकसुभगेयातुचरणे निमज्जन्मज्जीवः करणचरणैःषट्चर

मारुतेर टीका
१६

दीनेभ्यो दरिद्रेभ्यस्त्वाशानुरूपं द्रविणं श्रियं लक्ष्मीं ददाने प्रयच्छन्ति अमंदं भूरि सौंदर्यप्रकरं लावण्यसमू
हमेव मकरंदं मधुविकिरंति मंदारस्तबकतरः विशेषस्तबको गुच्छः लतांतभगे अस्मिंस्तव चरणे
निमज्जन्निलीयमानः स्वादमनुभवन्नास्तां ते जीवात्मा करणैर्मनःसहितश्रोत्रादिज्ञानेंद्रियात्मके
श्चरणैः षड्चरणैः तां षट्पदत्वं यात्वित्यर्थः २८ सुधामप्यास्वाद्य प्रतिभयजरामृत्युहरिणीं विपद्यं
ते विश्वे विधिशतमखाद्या दिविषदः करालं यत्क्ष्वेडं कवलितवतः कालकलना न शंभोस्तन्मूलं
तव जननि ताटंकमहिमा ॥२९॥ प्रतिभयं भयस्वादिमयं जरावार्धकं मृत्युर्मरणं नाशयति हरति
तेतादृशीमपि सुधाममृतमास्वाद्य विधिशतमखाद्या विधिशतमखो ब्रह्मेंद्रौ आद्यौ येषां ते देवानां विश्वे सर्वे दि
विषदो देवा विपद्यंते म्रियंते यत्पुनः करालं भयानकं क्ष्वेडं समुद्रमथनोद्भूतं विषं कवलितवतो भक्षित
वतः शंभोर्न कालेन मृत्युना कलना ग्रसनं कालस्य मृत्योः कलने प्राप्तिर्वा तन्मूलं तत्र कार
णं हे जननि तव ताटंकमहिमा कर्णाभरणप्रभावो मूलमित्यर्थः यद्यपि विवाहसमयेऽन्यैरपि
ताटंकमविधवात्वाशीः प्रतिपादकं पार्वत्यै मंगलं समर्पितं सौभाग्यदं तस्यैव महिमेति वा
मणिमहौषधिप्रभावहेतुत्वादित्यर्थः ताटंकमहिमा एवार्धनारीश्वरत्व धारणेन च
शिवस्यैव ब्रह्मादीनामसंभावीत्यर्थः जननि नो जन्मरतुवतः स्तोउयाति जननि ताउं तन्मूलं

कस्य वरदानजलस्य महिमा स इत्यर्थः अकालमृत्युहरणमित्यादिवचनप्रामाण्यात् अथ चरणजलधारणे
मृत्वेऽपि प्राबल्यं नरे दृश्यतामित्यर्थः नूनमिति निश्चितार्थः मूलमित्यत्र २९. ॐ किरीटं वैरिंचं परिहर पुरः कै
टभभिदः कठोरे कोटीरे स्खलसि जहि जम्भारिमुकुटं प्रणम्रेष्वेतेषु प्रसभमभियातस्य भवनं शिवस्या
भ्युत्थाने तव परिजनोक्तिर्विजयते वैरिंचं ब्रह्मसम्बन्धि किरीटं पुरोऽग्रे परिहर त्यज कैटभजितो विष्णोः
कठोरे कठिने कोटीरमुकुटे स्खलसि जम्भारिन्द्रस्य मुकुटं जहि त्यज एतेषां मध्यमपुरुषैकव
चनप्रयोगोपपत्तिर्नामनेकार्थत्वात् यद्वा हन्धातोर्गमनार्थकत्वात् जहि गमयान्यत इत्य
र्थः एतेषु ब्रह्मादिषु प्रणम्रेषु सत्सु प्रसभं सत्वाद्भवनं स्वगृहमागतस्य भवस्य शिवस्याभ्यु
त्थाने सति तव परिजनानां सखीनामुक्तिर्विजयते शोभत इत्यर्थः ३ चतुःषष्ट्या तन्त्रैः सकल
मपि संधाय भुवनं स्थितस्तत्तत्सिद्धिप्रसवपरतन्त्रैः पशुपतिः पुनस्त्वन्निर्बन्धादखिलपुरुषार्थैकघटना
स्वतन्त्रं ते तन्त्रं क्षितितलमवातीतरदिदं ३१. चतुःषष्ट्या चतुःषष्टिसंख्याकैस्तन्त्रैः शास्त्रैः सक
लं भुवनमपि संधाय वंचयित्वा पशुपतिः शिवः स्थितः कीदृशः तत्तत्सिद्धिप्रसवपरतन्त्रैस्तत्त
त्सिद्धिप्रसवात्मा परतन्त्रैः परदेशकैस्त्वन्निर्बन्धात्पुनस्तवतन्त्रं शास्त्रं क्षितितलमवातीतरव
दवतारयामास कीदृशमखिलपुरुषार्थानामर्थधर्मकाममोक्षाणामेकघटनायां स्वप्रयोज २८

नमाथने स्वांत्र मन्वान पेत्व मित्यर्थः लोपामुद्राविद्यामाह ३२ शिवः शक्तिः कामः क्षितिरथ रविः शीतकिरणः
स्मरो हंसः शक्रस्तदनु च परामारहरयः अमी हृल्लेखाभिस्तिसृभिरवसानेषु घटिता भजंते वर्णास्ते तव
जननि नामावयवतां ३२ ॥ हे जननि श्रीमति तव वर्णास्तव नाम्नो मावयतात्वन्मंत्रराजस्य वर्णनामतस्या
वयवतां घटकतां भजंति वर्णानेवाह शिवो हकारः शक्तिः सकारः कामः ककारः हंसो हकारः शक्रो लका
रः मारः ककारः हरिर्ल्लकारः कीदृशा वर्णाः अवसानेषु खंडत्रयांतेषु तिसृभिर्हृल्लेखाभिर्भुवनेश्वरीबी
जैः हृल्लेखैव जागर्ति प्राणशक्तिरियं परा तु हृल्लेखा कथ्यते तस्मान्मायावाचिंत्यवैभवात् अनपायस्थिता
सर्वेनिश्चीवराशयः अत्रास्सर्वमंत्राणामियमुद्बोधिनी मता इति स्वच्छंदसंग्रहवचनात् घटिता हृदि संब
द्धा इत्यर्थः कामराजविद्यामुद्धरति स्मरमिति स्मरं योनिं लक्ष्मीं त्रितयमिदमादौ तव मनोर्निधा
यैके नित्ये निरवधिमहाभोगरसिकाः जयंति त्वां चिंतामणिगुणनिबद्धाक्षवलयाः शिवाग्नौ जु
ह्वंतः सुरभिघृतधाराहुतिशतैः ॥ ३३ ॥ स्मरं ककारं योनिमेकारं लक्ष्मीमीकारं इदं त्रितयं तव मनो
र्मंत्रे पूर्वस्मिन्निधाय तत्र अन्तरत्रयं रोपयित्वा संख्यायकं एके साधकाः निरवधिरवसानशून्यो यो
महाभोगः ऐहिकामुष्मिकदुःखासंभिन्नसुखसंततिस्तद्रसिकास्तदिच्छावंतः चिंतामणिमालिका
तद्वीयोगुणस्संततत्वनिबद्धान्तवलयोत्तररूपावलयः अनुलोमप्रतिलोमतया ककारादि वर्ण

द्वीपोपवनपाकाशेषैः सैयद्वा चिंतामणिगृहं यस्याः सा चिंतामणिगृहा॰ स्वच्छरणकमलं तत्र निवद्धानन्द
वल्लयानी द्विसमहायैः सेशिवाग्रे शिवशक्तिरूपवाग्निश्वरी समीलन जातव हौंसरमिवृत्तधारा
हृतशतैः जरंतो रोमं संपादयंतः आकर्षत्वात् जरमस्कृतस्यांकुत्तमध्येयत्सरमिवृत्तधारा कु
तिशतैः शिवाग्नेर्महाभोगरसिकाः पूर्णाकृतिरसिका इत्यर्थो वा अथैवार्थरूपवेदसौभाग्य
कांडे कामयोनिः कामकलावज्रपाणिर्जातसोमानारिश्चाभ्रमिंदुः पुनर्गुहाहकलामायैवाप
रस्त्वेवाविश्वमातादिविद्यते हंसवैदविंदुद्वोमायाभिः पररूपईयते इति ईंद्रः परमेश्वर्य
युक्तो लकारो मायाभिर्हृल्लेखाभिः पररूपईयते इत्यर्थः हृल्लेखायाः पंचधा षोढा चतुर्धा त्रिभा
विभागा भवंति तत्र च हकारो रेफ इकारो विंदुर्नाद इति पंचधा विभागेन वाग्भवोत्पत्तिः हका
रो रेफो विंदुरेवं तत्समष्टिरिति षोढाविभागेन कामराजोत्पत्तिः हकारो रेफः इकारो विंदुरिति
चतुर्धा विभागेन शक्तिकूटोत्पत्तिरिति। एतस्या विद्यायाः पंचदशाक्षरत्वं व्याख्यातं मन्त्रमाला
सदृशा पंचवर्णभेदेन प्रपंचस्य विलासिनः सा तिस्रो पंचाक्षरी यस्मात्तस्मात्पंचदशाक्षरी नाव
तेवर्धते गलिष्ठगणेष्ठ पतीयते शतपंचदशाः ३२ [illegible] रविंदो रहपुं॰ तथा १८

नात्मानं नवात्मानमनघं अतः शेषः शेषीत्ययमुभयसाधारणतया स्थितः संबंधो
वां समरसपरानंदपरयोः ३४ ॥ हे भगवति त्वं शंभोः शरीरं कीदृशं शशिमिहिरौ चंद्रसूर्यौ
वक्षोरुहौ स्तनौ यस्य तत् तदुक्तं चंद्रसूर्यौ स्तनौ देव्यास्तावेव नयने स्मृते उभौ ताटंक
युगलमित्येषा वैदिकी श्रुतिरिति तवात्मानं नवव्यूहात्मकं भैरवस्वरूपं मन्ये व्यूहाश्च
कालव्यूहः कुलव्यूहो नामव्यूहस्तथैव च ज्ञानव्यूहस्तथा चित्तव्यूहस्स्यादनंतरं नाद
व्यूहस्तथा बिंदुव्यूहस्तथात्मव्यूहो जीवव्यूहः स्यादिति ते नव नवव्यूहात्मको देवः परमानं
दः परात्मकः नवात्मा भैरवो देवो भुक्तिमुक्तिप्रदायकः परानंदा परा शक्तिः चिद्रूपानंदभै
रवी तयोर्यदा सामरस्यं जगत्संपद्यते तदेति तत्र कालव्यूहो निमेषादिकल्पांतावच्छिन्न
कालसमुदायः कुलव्यूहो मीलादिरूपभेदः नामव्यूहः संज्ञासमुदायः ज्ञानव्यूहो विज्ञानसं
बंधः चित्तव्यूहोऽहंकारचित्तबुद्धिमहन्मनः समुदायः नादव्यूहः परापश्यंतीमध्यमावैखरीरूपः
बिंदुव्यूहः सविकल्पकनिर्विकल्पकसमुदायः आत्मव्यूहः आत्मांतरात्मपरमात्मज्ञानात्मरू
पः जीवव्यूहो मनुष्यपशुपक्षिसरीसृपादिरूपः अतीदेतोशेषः शेषीति संबंधः गुणप्रधानभावः
हृ२

सौं. टी. २९

वंपुवयोः साधारण्येन यातुल्यतया स्थिताः कीदृशयोः समरसपरानंदरसयोः समरसेनैकात्म्येन यः परानंद
उत्कृष्टनिर्वृतिलक्षणस्तयोस्तदधीनयोस्तत्स्वरूपयोः नवात्मानमित्यत्र भवात्मानमित्यपि क्वचित्पाठः भ
वः शिवः ३४ मनस्त्वं व्योम त्वं मरुदसि मरुत्सारथिरसि त्वमापस्त्वं भूमिस्त्वयि परिणतायां न हि परं
त्वमेव स्वात्मानं परिणमयितुं विश्ववपुषा चिदानंदाकारं शिवयुवतिभावेन बिभृषे ॥ ३५ ॥ हे शिव
युवति त्वं मनोऽन्तःकरणमसि व्योमाकाशमसि मरुद्वायुस्त्वमसि मरुत्सारथिरग्निस्त्वमसि आ
पो जलं भूमिः पृथिवी त्वयि परिणतायां सत्यां परं भिन्नं कार्यं नास्ति त्वमेव भावेन लीलाविशे
षेण चिदानंदाकारमात्मानं विश्ववपुषा जगद्रूपेण बिभर्षि किमर्थं परिणमयितुं परिणामं प्राप
यितुं तदुक्तं चलत्वप्रस्तावे त्रिपुरपरमा शक्तिराद्या जाता महेश्वरी स्फुरत्ता स्वभावेन त्रैलोक्य
त्रिमातृका कवलीकृतनिःशेषतत्त्वग्रामस्वरूपिणी यस्यां परिणतायां तु न किंचित्परिशिष्य
त इति अथ मानसादि सद्भूतत्वानामन्वयशो भवानां त्वय्येव तौ देवदेवौ प्रति चक्रे कियद्भिः श्लो
कैः स्तौति ३५ तवाज्ञाचक्रस्थं तपनशशिकोटिद्युतिधरं परं शंभुं वन्दे परिमिलितपार्श्वं प
रचिता यमाराध्यन्भक्त्या रविशशिशुचीनामविषये निरालोकेऽलोके निवसति हि भालो
कभुवने ३६ ॥ तवाज्ञाचक्रस्थं ललाटमध्यस्थितं भ्रूमध्यस्थं तपनः सूर्यः शशी चंद्रस्तयोः कोटिसंख्या २९

ककांतिधरं परशंभुं परशंभुनाथाख्यं परबिंदुपरबिंदुपरचिद्रूपयोर्वयापरिमिलितपार्श्वपरिख्य
केवानवाच्यंमन्ये जानामि यं शंभुभक्त्या स्वाराध्यन्स्वरूपं लोको भक्तजनो नालोकभवने स्थितलोक
गृहे हि निस्थितं वसति कीदृशे निरालोके स्वप्रकाशालोकांतरश्च नेस्वप्रकाश इत्यर्थः तथा च श्रुतिः
न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांति कुतोयमग्निः तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भा
सा सर्वमिदं विभाति इति तत्र कर्णिकायां परशंभुनाथश्रीपादुकां पूजयामीति संबन्धः चतुःषष्टिद
लेषु पूर्वोक्त चतुःषष्टिरश्मयः नाथश्रीपादुकां पूजयामि इत्येतैः पूजनीयाः एवमन्यचक्रेष्वपि
क्रमः क्रमप्राप्तनामरश्मिमुख्यदेवैर्देव्यो ज्ञेया इति २६ विशुद्धौ तत् कुस्फटिकविसदं व्योमतन्न
कं शिवं सवेदेवामपार्श्वे [illegible] व्योमनिलं यथाः कं [illegible] किरणैः [illegible] रूपसर
विधृतां तद्ध्यातां विसति चक्रनाथजगतां २७ ॥ तेन वाधिष्ठानभूतं विशुद्धौ कंठस्य षोडश
दलचक्रे स्फाटिकवद्विशदं स्वच्छं व्योमजनकं गगनकारणं शिवं व्योमेश्वरं व्योमेश्वर्याख्यायाश्च वहितं
त्याकांत्या भासा जगतीजगदर्तिवीजसंततिः चकोरी वा विलसती शोभते कीदृशी प्राशी किरणेन सा
नूष्यासमानासरणिः स्वमुमार्गाद्रुतिय स्वाततया श्रुतएवंविधतां तद्ध्यांतानि रत्नाकरविषयव्या
संगतिमिरेत्यर्थः कंठेकमलकर्णिकायां व्योमेश्वनाथश्रीपादुकां पूजयामि व्योमेश्वर्याम्बाश्रीपादु
कां पूजयामीति संबन्धः पत्रेषु षोडश समतीरश्मयः आनंदनाथश्री पादुकां तरं वा श्रीपादुकां पूजयामि

त्तिसंपूज्यपरितोनाभस्यारश्मयः पूज्याश्चेतिक्रमः ॐमप्राप्तवायव्यरश्मिदेवदेव्यावाह १७ समुन्मी
लत्संवित्कमलमकरंदैकरसिकं भजे हंसद्वंद्वं किमपि महतां मानसचरं पदात्तापादत्तादशगुणित
विद्यापरिणति यदादायत्ते दोषाद्गुणकमलमद्भ्यः पयइव १८ समुन्मीलत्तीप्रकाशमानायां
विद्रुमलतानेतदेवकमलंपमंतस्य मकरंदलत्र रसिकं महतां योगिनां मानसमेव मानसं तत्रचरती
ति ग्रतएवकिमप्यनिर्वचनीयं हंसद्वंद्वं हंसेश्वरहंसेश्वररूपं भजे हंसः सोहं स्वाहा परमहंस हंसेश्व
रनाथश्रीपादुकां पादुकां पूजयामि सोहं हंसः स्वाहा परमहंसपरमहंसेश्वरीवापादुकां पूजयामीति
तयोर्भजनमंत्रः हंसद्वयं हारहृदयं वा तन्मंत्रः पदात्तापाद्ययोरुच्चारणादष्टादशभ्यस्तितानां अष्टादश
संख्याकानां विद्यानां वेदचतुष्टयोपवेदचतुष्टयषडंगपुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्ररूपाणां परिण
तिः प्रकाशः हंससाधर्म्यमाह यदेव हंसद्वंद्वं दोषाद्दोषमध्यात् गुणममलं निर्मलमादत्ते अविद्यासंपर्कर
यं दोषं विनाश्य गुणमखंडं कुलानंदरूपं तान्यनंतानि तथा क्षीरोजलात्पयोगुणमिवेत्यर्थः पूजाक्रमस्तु
कोटीत्येव ॐमप्राप्ततेजस्तत्त्वदेवदेव्यावाह १९ तव [illegible] विधाने तत्त्वरमधिष्ठायनिरंतं तमोउहं
वर्ज्जजननिमहतीतांचरणं [illegible] यदार्तालोकान्दहति महति क्रोधकलिते दयार्द्रात्वदृष्टिः शिशिर
मुपचारं रचयति २० हे जननि त्वदधिष्ठितेस्वाधिष्ठाने नाभिचक्रे दशदलेशांभवजन्मे स्वाधिष्ठान
महिपूरयोः मध्यत्वे परित्यंतत्त्वरमग्निमधिष्ठायनिरंतं स्थितं संवर्त्तं संवर्त्तेश्वरनामानं तं प्रसिद्धं तां प्र

सिद्धां महतीमतिशयितां समयां महासमयसंज्ञकां ईदृशीं लोमियदा लोकेन समाविष्टे लोकांश्च लङ्घ्यांव
नाभिदृशतिसति दयाद्रीकरणको मल्लासिंहत्वाविष्टेतियावत् तेनवसमयालब्धायाद्दृष्टिः शिशिरस्त्र
यांश्रीत्वसंपादनेनगुनपुनरूपजीवनं करोति त्वयैः उपासनारीतिज्ञोतैः वक्रमप्राप्यरश्मिमुख्यरे
वदेयो प्राह ३९ तत्त्रिन्वतंघा मातिमिरपरिपंथिन्यु नानारत्नाभरणपरिणाहुं दूधन्युधं नमः २
स्यामं मेघं जननिमहिपूरेकप्रारणं निघवंवर्षितं स्मरानिदिरतं त्रिभुवनं ४०॥ किमव्यनि
वैचनीयं तेजननिमहिपूरेकप्रारणं घट्टदलेनदधावर्तिकमल्लमेवकप्रारणं त्यतंयस्तमोवतस्या
मंकसमवर्गि मेघं मेघस्वर मन्तेस्वरापरपर्यायं मेघनामानं निघेवकीदृशांश्च नामत्वेस्वर्यपरनामधे
यवतिदृहं तसौदामिनीमनोतैतिमिराणमंधकाराणमन्त्रानानांवापरिपंथिनाशकंसर्वांकांतियित्वा
लपाधुनः कीदृशं नानारत्नाभरणपरिणाहुमिंदूधनुर्येन तंपुनः कीदृशं तरत्रूपेणप्राग्नंसंवर्तेस्वरेण
मिहिरेणसूर्येण तप्तं तापितं श्रीतभीविन्धयीदृधिधातेनिद्रांत्रिभुवनं तेजोकवर्षितं सिंचंतं कामप्रा
सपार्थिवराष्ट्रिभुरयदेवदेव्यावार ४ तवाधारमूले सरसमम्पपालालव्यरया नमामानंवेदं
नवरसममहातां उवर्बुनंटं आम्यामतास्या कुसुमयविधिमर्दिप्रपद्पयासनायाम्पांजतेनव
कजननीमजगदिदं ४२॥ नवलदधिपितेमूलेप्राधारे चलद्दलचक्रमूलाधारचक्रेलासंग्रहार

सौ· टी· २२

रसोचितनत्यंततरयास्मयाख्यशक्त्यासहनवात्मानंनवकूटमत्ताविद्यात्मकं यद्वापूर्वोक्तनवव्यूहरू
पंनवखंडनाथात्मकं वा वक्तनोनवरसरूपं रसैर्वैरसतीतिश्रुतिः नवरसाश्रमिनयाप्रज्ञाद्भुतंय
न्महांतां रवंत्कत्यविशेषः तस्यनटमभिनायकं वंदेमन्ये इत्यपिपाठः एताभ्यामुभाभ्यांलास्यता
दिनाथाभ्यांयुक्ताभ्यामित्यर्थः महासंहारानंतरंजगदुत्पत्तिसमनुसंधायदयमानाप्याभ्यांलि
दृशोमीलिताभ्यांगृहेणयथापूर्वंजगदुत्पन्नंविलोक्यातः स्वसंतोषेणलास्यतांडवसमन्वकाभ्यां
देवदेवीभ्यांजगदिदंमातापितृमज्जातं मातापितरावपिपुत्रेजातेसतिसंतोषातिप्रायेणनत्यतेइ
तिभावः इदानींमुकुटादिवर्णनमंगलोपतिहृतेमणिमयत्वं गगनमणिभिः सांद्रघटितं किरीटं
तेहैमंहिमगिरिसुते कीर्तयत्नुकः नमीडेयच्छायाच्छुरणशबलं चंद्रशकलं धनुः शौनासीरंकि
मिदमनुबध्नातिधिषणः ४२॥ श्री॥ हे हिमगिरिसुते हैमंस्वर्णघटितं किरीटं कः कीर्तयन्न
प्यापितमीडेस्तोमि माणिक्यत्वंरत्नविशेषभावं गतैः प्राप्तैर्गगनमणिभिर्द्वादशादित्यैर्मतैर्वव्रु
णादिनामकैः सांद्रघटितं स्निग्धतया योजितं तस्य पश्यमुकुटस्य च्छायाच्छुरणेनकांतिविलेपनेन
शबलं नानावर्णं चंद्रशकलं कलंकरहितो नासीरं शुनासीरः इंद्रस्तस्यायं धनुः कार्मुकं किमेतदिति
धिषणा बुद्धिंजनयतीत्यर्थः ४२ धनोत्पांतानस्तिमितदलितेंदीवरवनं घनस्निग्धंश्लक्ष्णं तव कुरनि २१

कुसुमं तव शिवे यदीयं सौरभ्यं सहजमुपलब्धुं सुमनसो वसंत्यस्मिन्मन्ये वलमथनवाटीविटपिनां ४३ ॥ हे शि
वे तव चिकुरनिकुरुंबं अलकसमूहो नोस्माकं ध्वांतमज्ञानं धुनोतु नाशयतु कीदृशं तुलितमुप
सितं विकसितं यदिंदीवरं श्यामकमलं तस्य वनं येन तत् घनं निबिडं च तत्स्निग्धं चिकुणं चेति तत्त
स्मपरस्तत्तारीयं पदीयं चिकुरनिकुरुंबं भीयं सौरभ्यं सौगंध्यं सहजं स्वाभाविकं उपलब्धुं प्राप्तुं वल
मथनस्येंद्रस्य वाटीनंदनवनं तत्रत्ये विटपिनः कल्पवृक्षाः तेषां सुमनसः पुष्पाणि तत्र तव चिकुरनि
कुरुंबे वसंतीति मन्ये ४३ वहंती सिंदूरं प्रबलकबरीभारतिमिरत्विषां वृंदैर्बंदीकृतमिव नवीनार्ककिरणं ॥
तनोतु क्षेमं नस्तव वदनसौंदर्यलहरीपरीवाहस्रोतःसरणिरिव सीमंतसरणिः ४४ ॥ तव सीमंतसरणिर
द्विधाकृतकेशपाशमध्यरेखा पद्धति नोस्माकं क्षेमं कल्याणं वितनोतु विस्तारयतु कीदृशी सिंदूर
वहंती कमिव प्रबलो बलिष्ठः कबरीभारः केशपाशः स एव तिमिरमंधकारस्तस्य त्विषां कांतीनां वृं
दामिति पाठे तिमिररूपराशीनां वृंदैः समूहैर्बंदीकृत्य विजित्य गृहीतं नवीनार्ककिरणमिव बाला
दित्यमयूखमिव पुनः कीदृशी तव वदनस्य यत्सौंदर्यलहरी लावण्यतरंगस्तस्य परीवाहार्थं यत्स्रोत
स्तस्य सरणिः प्रणालिकेव परीवाहो नाम उद्धृतजलस्य वहिस्सारणं तेन सौंदर्यस्यात्यंतपरिपूरित
त्वं ध्वन्यते ४४ अरालैः स्वाभाव्यादलिकुलसमश्रीभिरलकैः परीतं ते वक्त्रं परिहसति पंकेरुहरुचिं दर

सौं. टी. २२

स्मेरे यस्मिन्दशनरुचिकिंजल्करुचिरे सुगंधौ माद्यंति स्मरदहनचक्षुर्मधुलिहः ४५ ॥ अलकैः कुंतलैः
परीतं वेष्टितं ते तव वक्त्रं मुखं कर्त्तृ कमलकांतिं तिरस्करोति कैः दृशैः स्वाभाव्यात् स्वभावादरालैः कुटि
लैः चतुर्वर्णादिभ्य उपसंख्यानमिति स्वार्थे ष्यञ् वैशिष्ट्यं तस्यापरपरिभावकत्वमुचितमेवेति ध्वनिः
पुनः कीदृशैः अलिकुले भ्रमरसमूहं हसंती श्रीः शोभा येषां अलिकुलवत् श्रीभिरिति पाठे अलिकुल
समानकांतिभिरित्यर्थः अलिकलभश्रीभिरिति पाठे अलिबालकसमप्रभैरित्यर्थः यस्मिन्नव
मैस्मरदहनस्य शंभोश्चक्षुरेव मधुलिहो भ्रमरा माद्यंति कीदृशे दरस्मेरे ईषद्विकसिते दशनरु
चयो दंतकांतय एव किंजल्कानि केसराणि तै रुचिरे मनोज्ञे सुगंधौ सौरभ्यशालिनि ४५ ललाटं
टं लावण्यद्युतिविमलमाभाति तव यत् द्वितीयं तन्मन्ये मुकुटघटितं चंद्रशकलं विपर्यासन्या
सादुभयमपि संभूय च मिथः सुधालेपस्यूतिः परिणमति राकाहिमकरः ४६ ॥ तव ललाटं लावण्येन
सौंदर्येण द्युत्या कांत्या च विमलं यदाभवति तव मुकुटशशिशिखंडस्य द्वितीयं सकलं मन्ये तत्र
हेतुमाह विपर्यासन्यासात् ऊर्ध्वमुखस्य चंद्रखंडस्याधोमुखस्य ललाटस्य वैपरीत्येन न्यासात् उभ
यमपि संभूय संयुज्य मिलितं यदाभाति तदा सुधालेपेन स्यूतिरेकीभावो यत्र स राकाहिमकरः पूर्णि
माचंद्रः परिणमति संपद्यत इत्यर्थः ४६ ॥ भ्रुवौ भुग्ने किंचिद्भुवनभयभंगव्यसनिनि त्वदीये नेत्राभ्यां

मधुकररुचिभ्यां धनगुणे धनुर्मध्ये सव्येतरकरगृहीतं रतिः याति प्रकोष्ठे मधुसख्या गायति निगूढां तरमिदं ४७
हे भुवनमप्रमं गव्यसननिजगद्दृयमंजनश्रीले इमे त्वदीये मधुबोधनुः सव्येतरकरगृहीतं वामहस्तस्थितं निगूढां
तरमाछिंदितमध्यं रतिपतिः कामः प्रकोष्ठे मधुसखोऽस्यागायति आच्छादयंती तिमन्योकीदृशो किंचिद्भुग्ने इषद्वक्रे मधु
कररुचिभ्यां भ्रमरतुल्याभ्यां धनगुणो मौर्वी यत्र तत् ४७ अहरहस्तस्यं तव नयनमकौत्मकतया त्रियामां ता
मंतरुजतिरजनीनायकतया ततावादीरसदरदलितं हसंतुजमचः समायतं संध्यां दिवसनिशयोरंत
चरीं ४८ तव दर्शितानं नयनं अकौतुकतया पिकृत्वा ह्रतौ रहो दिनं स्फुरजतिवामं नयनं रजनीनायकृ
तयाचंद्रत्वा ह्रतौ त्रियामां रात्रिं स्फुरजति तेन तव तृतीयादृष्टि भीलताता किंचकमलकांतिः दिवसनिशयोर्दि
नरात्र्योरंतरचरीं मध्यवर्तिनीं संध्यां समायते जनयति स्फुटः ४८ विशालाकल्याणस्फुरच्चिरदाधाकुवलयः
कृपाधारा धारा किमपि मधुरा मोगवीति का अवंती दृहिलवहुनगरविस्तारविजया ह्रतं तत्तन्नामव्यवहरण
योग्या विजयते ४९ तेन तव दृष्टिर्विजयते इत्यन्वयः कीदृशी वहूनां नगराणां विस्तारस्य विशालत्वगुणस्य वि
जयादभिभवात् तासां तासां नगरीणां व्यवहरणं व्यवहारस्तद्योग्या वहुनगरविस्तारविजयेति पाठे वहूनां
नगराणां विस्तारस्य विजयाय स्यांसेति दृष्टिविशेषणं तत्तन्नामव्यवहरणयोग्यत्वं दर्शयति विशाला विशाली
विलानामनगरी च कल्याणी कल्याणगुणविशिष्टगंधर्वनारी च स्फुरच्चिरविमलकांतिः कुवलयैर्
दृश्यां ... अयोध्या ... अयोध्यानामनगरी च कृपाधारायाः कारुण्यप्रवाहस्याधारभूता

सां. टी. २३

मनगरीव किमपि मधुरा अनिर्वचनीयमनोहरगुणा मथुरानाम कृष्णनगरीति च मधुरा कृष्णनगरी मधुरिमनिर्मितेति विश्वप्र
काशात् भोगवतिकाभोगः प्रेमतरङ्गिणीकः स्वार्थभोगवती पातालनगरीच अवंती भक्तजनं रक्षतीति अवंती नगरीचे
ति ४८ कवीनां संदर्भस्तबकमकरंदैकभरितं कटाक्षव्याक्षेपभ्रमरकुलभोक्तृ कर्णयुगलं अञ्चतेति दृष्ट्वा नयनरस
स्वादतरला वल्लयासंपर्कादलिकनयनैर्नकिंचिदरुणम् ५०॥ नवालिकनयनैलललाटलेखिनेव कर्णिकटाक्षव्या
क्षेपः अपांगविस्फुरणं तावेव भ्रमरकुलभोग्यं द्वारं च बालकोकर्णयुगलमंचतो दृष्ट्वा अस्यास्तत्र गात्रसलल
लाटस्थित मा कर्णपर्यंतगमनाभावेन व्यासंपर्काद्दरुणं रक्तं किंस्विदितर्के किंचिदित्यपि वाचाकं कर्णयुगलं की
दृशं कवीनां व्यासादीनां संदर्भो वाग्गुम्फः स एव स्तबकस्तत्र यो मकरंदः शृंगारादिरसस्तेनैकेन भरितं पूर्णम्
भ्रमरकुलभोक्तृ दृष्टोनवरसास्वादतरलौ शृंगारादिनवरसास्वादलोलुपौ ५० शिवे शृंगारार्द्रा तादिनस्त्र्यवे
कृत्स्नपरा हरं राधा गंगायां गिरिशचरिते विस्मयवती हराहिभ्यो भीता स्मरसिरुहे सौभाग्यजयिनी सखीषु स्मे
राते मपि जयति दृष्टिः सकरुणा ५१॥ हे शिवे शंभौ शृंगाररसेनार्द्रा तद्धितरागस्त्वे अन्यदेवगुरुष्वकृत्स्नपरा
अनेनवीभत्सरसः गंगायां शिवशिरसि वर्तमानायां सापत्न्यात् रोषेति रौद्ररसः गिरिशचरिते परस्यशविर
ह्रीनि लवं ब्रह्मादि धारणरूपे विस्मयवती अनेनाद्भुतरसः हरस्य शिवस्य अहिभ्यो भूषणेभ्यः तसर्पेभ्यो भीता
अनेन भयानकरसः स्मरसिरुहा एणांकमस्तानां जयिनीति वीररसः सखीषु शिवानुरागादिप्रणयपरा
स्मेरा ईषद्धास्यवतीति हास्यरसः मपि हीने सकरुणा कारुण्यरसाविष्टा तव दृष्टिर्विजयते अनेनकरु

णस्य जयतीत्यत्र जननीति पाठे हे जननीति संबोधनं ५१ गते कर्णाभ्यर्णं गरुत इव पक्ष्माणि दधती पुरां भेत्तु
श्चित्तप्रशमरसविद्रावणफले इमे नेत्रे गोत्राधरपतिकुलोत्तंसकलिके तवाकर्णाकृष्टस्मरशरविलासं कलय
तः ५२ गोत्राधरपतिकुलोत्तंसकलिके गोत्रां पृथ्वीं धारयतीति गोत्राधरः पर्वतस्तत्पतिरीश्वरो हिमालयस्त
स्य कुले वंशस्तत्र कलिके भूषणकलिकास्वरूपे तव इमे नेत्रे आकर्णाकृष्टस्मरशरविलासं कलयतः पर्यन्ताकृष्टमार्ग
णस्य शोभां कलयतः धारयतः नेत्रकोटिद्वयं कर्णाभ्यर्णं कर्णनिकटं गते प्राप्ते गरुत इव पक्ष्माणि दधती धारय
ती पुरां भेत्तुः शिवस्य चित्तप्रशमरसविद्रावणफले शान्तिरसदूरीकरणमेव फलं प्रयोजनमेव फलं यत्संपयोरिति
यस्यास्तत्तद्रूपकं ५२ विभक्तत्रैवर्ण्यं व्यतिकरि[illegible]नीलोत्पलनतया विभाति त्वन्नेत्रत्रितयमिदमीशानदयिते
पुनः स्रष्टुं देवान् द्रुहिणहरिरुद्रानुपरतान् रजः सत्त्वं बिभ्रत्तम इति गुणानां त्रयमिव ५३ हे ईशानदयिते शि
वस्य वल्लभे त्वन्नेत्रत्रितयमिदं उपरतान् प्रलयं गतान् द्रुहिणहरिरुद्रान् ब्रह्मविष्णुशिवान् पुनः स्रष्टुं
रजः सत्त्वं तम इति गुणानां त्रयं बिभ्रदिव विभातीति कीदृशं नेत्रत्रयं व्यतिकरनीलाञ्जनतया बद्धकज्जल
तया विभक्तं स्पष्टं त्रिवर्णात्मकं त्रैवर्ण्यं यत्र तत्तथार्थः विभक्तत्रैवर्ण्यं व्यतिकरितनीलाञ्जनमिति क्वचित्पाठः
तत्र विभक्तेन व्यक्तेन त्रैवर्ण्येन वर्णत्रयेण रक्तनीलश्वेतरूपेण व्यतिकरितं संबद्धं यन्नीलाञ्जनं तद्भावे
गुणानां त्रयमिवादिभ्रदित्यन्वयः विष्णोर्नाभिकमलस्य ब्रह्मणश्च नेत्रकमलत्रितयेन ब्रह्म

विभ्रमरूपः हच्छा इति व्यतिरेकालंकारः ५३ तवापर्णकर्णे जय नयनैरयन्यचकिताविलीयंते तोये नितिषमनि
मेघाः शफरिकाः इयं च श्री [illegible] दक्ष्य पाठं [illegible] यं जरा [illegible] निलि [illegible] चापि [illegible] टप्प्र [illegible] ५७॥
रेपर्णे कलि प्राप्य जयत्ताकथयतोलवनवनयोपेक्षन्याचकिताभीताः शफरिकाः प्रोष्ठ्याः नियतं निबि
तं तोयेजले निलीयंते मग्ना भवंति इयं च श्रीः कमलकांतिलव नयनेष्वन्य चकितापक्षेषु प्रातर्नि
मीतदलकपाटं कुवलयकांतिरूपं कमलं जहाति नि [illegible] निशि राज्ञौ विघट्य द्वार प्रविशति तत्के
विरुद्धे जनस्य राज्ञो निमज्जनपातित इति दिवसे कपाटं दत्त्वा पलायते इति लोकप्रसिद्धिः ५४ पवि [illegible]
नः पशुपति पराधीनहृदये [illegible] नयनं [illegible] २
पाणि [illegible] नाम पदनयनं [illegible] ५५॥ हे पशुपति पराधीनहृदये स्वाधीनमानसे अनयेनिष्पा
पेक्षं [illegible] विवीकलैनेत्रैः शोणेन दोगंगा त्रिपथगा नयनं तनयापमूनेति वयाणं
तीर्थानां [illegible] उपनय [illegible] नेत्रैः कीदृशैः [illegible] मित्रे दिये व मित्रं येषां तैः पुनः कीदृ
शैः श्वेतश्यामरुचिभिः रक्तोपशोभकांतिभिः ५५॥ निमेषो [illegible] मदयं यातजग
[illegible] परि [illegible] परि [illegible] नमेषा
[illegible] ५६॥ हे शैलाधिराजसुते तव निमेषोन्मेषाभ्यां प्रतिनिमीलनोन्मीलनाभ्यां जगती एषा प्रल
यं नाशं उदयमुत्पत्तिं याति प्राप्नोति इति संतः प्राहुः त्वदुन्मेषाजनलोचनोन्मीलनत्वाज्जातं प्रादुर्भूतमशे

पंजगत्प्रलयात् संहारात्त्राणं तव दृशः परितनिमीलनादिति शंके तर्कयामीत्यर्थः ५६ दृशा द्राघीय
स्या दरदलितनीलोत्पलरुचा दवीयांसं दीनं स्नपय कृपया मामपि शिवे अनेनायं धन्यो भवति न च ते हानिरियता
वने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हिमकरः ५७ हे शिवे कृपया करुणया मामपि दवीयांसं दूरस्थं दीनं दु
खितं द्राघीयस्या दीर्घतरया दरदलितनीलोत्पलरुचा ईषद्विकसितश्यामसरोजकान्त्या दृशा
दृष्ट्या स्नपय स्नपनेनानेनायं धन्यः कृतार्थश्च पुनर्भवति ते तव इयता हानिः क्षतिर्भवति
वने कानने हर्म्ये गृहे हिमकरश्चन्द्रः समानकरप्रसरः यथा वनस्थस्य गृहस्थस्य वनेन पक्षपातो
न च वा हर्म्यपक्षपातः तथा तवापि निकटस्थेन पक्षपातः दूरस्थेनापि न पक्षपातः समवृत्तिरि
तिभावः ५७ अरालं ते पालीयुगलमगराजन्यतनये न केषामाधत्ते कुसुमशरकोदण्डकुतुकं तिरश्चीनो
यत्र श्रवणपथमुल्लङ्घ्य विलसन्नपाङ्गव्यासङ्गो दिशति शरसंधानधिषणां ५८ हे अगराजस्य तनये पर्वत
राजपुत्रि ते तव अरालं वक्रं पालीयुगलं भ्रूयुगलं केषां जनानां कुसुमशरकुतुकं कामकौ
तुकं नादत्ते न जनयति अपि तु सर्वेषां जनयतीत्यर्थः यत्र पालीयुगले तिरश्चीनो व
क्रः श्रवणपथं कर्णप्रान्तमुल्लङ्घ्य विलसन् शोभमानोऽपाङ्गव्यासङ्गः कटाक्षक्षेपः शरसंधानधि
षणां बाणसंयोजनबुद्धिं दिशति संपादयतीत्यर्थः ५८ स्फुरद्गण्डाभोगप्रतिफलितताटङ्कयुगलं

यत्तुभ्यं मन्येत वक्त्रमिदं मन्मथस्य यमाः ... दुःसाध्यमिति यमं कैर् ... महावीरो मारः प्रथमय यतये तं
जितवान् ५९॥ स्फुरद्दंष्ट्राभोगयोः कपोलस्थलयोः प्रतिफलितं प्रतिबिंबितं ताटंकयुगलं कर्णभूषणविशे
षद्वयं यत्र तत् तादृशं तुभ्यं वक्त्रं मन्मथरथं मन्ये बिंबप्रतिबिंबाभ्यां ताटंकयुगलयोः चक्रद्वयं मन्यमा
नः यो रथं प्रारुह्य महावीरो मारः कंदर्पः प्रमथपतये महादेवाय द्रुह्यति कीदृशाय अर्केन्दुचरणो [illegible] शरीरिच्छ
द्रुपमवनिरथं स्मिरयमानः स्वमात्मानं कामं स्मरं पटं भोक्तुं त्रिपुरमपि जितवते तिरस्कृतवते यमाह द्वौ
ति उभयत्रान्वेति अवनिरथं संश्रितवते रथं संश्रित्य जितवते यो जितवते इत्यर्थः ५९॥ [illegible]
हरीकौ शालरीः पिबंत्याः पार्वत्याः श्रवणपुटकाभ्यामविरतं चमत्कारश्लाघाचलितशिरसः
कुंडलमणेः रणत्कारैः कारैः प्रतिवचनमाचष्टे इव ते ॥६०॥ ते तव कीर्तिसरस्वत्याः सूक्तिपीयूषद्रू
पाः श्रवणचषकाभ्यां अविरतं पिबंत्याः ते तव कुंडलमणेः रणत्कारैः शब्दविशेषैः प्रतिवच
नं प्रत्युत्तरमाचष्टे इव वदति इव कीदृशी कीदृशीः सुधातरंगाणां माधुर्यं हरंती निंदंती इत्यर्थः तव की
दृशाः चमत्कारेण याः श्लाघा साधुवादः तत्कृता सा कीर्त्या तया चलितं कंपितं शिरो यस्याः इत्यर्थः ६०
[illegible] नाशा वंशालिहिमगिरिवंशालिहिनगिरीसंतः ध्वजपटि त्वदीयो नादीपः पल्लवदलम
[illegible] चितं वरभंगतरंगाः शिशिरतरनिःश्वासघटिताः समध्यापयंति अंबा हिरपि च मुक्ता
मणिधरः ६१॥ तुहिनगिरिः हिमाचलस्तस्य वंशोन्वयः तस्य यो ध्वजस्तस्य पटिः पताके त्वदीयो सोना

रावंशस्मात्वं नेदीयो निकटवर्त्ती स्म्यचिंतं त्वद्विम्बियोग्यं फलं च फलनदेशविशेषे वंशान्न्यस्तोन्यत्रि रितिकविसंप्रदा
यमनुसरन्नाह ॥ अन्तरम्यन्तरे शिशिरतरं सत्रिनिपीतम्लेनन निःश्वासेन घटिता निर्मिता मुक्तावलिर्योनासावे
शालासां मुक्तानां सरस्तं संपन्ना वहिरपि बहिः प्रदेशे विनासागम मौक्तिकव्याजेन मुक्तामणिधरो मुक्ताह
यमणिधारकः ॥ ६१ ॥ प्रकृतान्तरस्त्रापालं बदतीदं तवदैदच्छिः प्रवत्येसाद्दृश्यं जनयतु कथं विद्रुमलता
को बिम्बं त्वद्विम्बप्रतिफलनलाभाद्दृश्यते तु लामधारोढं कथमपि नलञ्जेतकलया ॥ ६२ ॥ हेस्नदन्ति प्र
कृत्या स्वभावेन रक्ताया इदं तव स्वस्य चेरधरकान्तेः सादृश्यं प्रवत्स्यविद्रुमलता कथं जनयतु विम्बं कलयेक प्रदेशे
नापि कथमपि कसे न तु लामधारोढुं न तु कुमित दपि कीदृशं विवित्वन्मूर्तिप्रतिविम्बवशाद्रक्तं दृग्विम्बप्रति
फलनलाभादिति किंचित्पाठः तव दृग्बिम्बः स्वयं बिम्बस्तेन प्रतिफलनं पाकस्य लाभादित्यर्थः ॥ ६२ ॥ स्मितान्यो
त्स्नाजालं तव वदनचन्द्रस्य पिबतां चकोराणामासीदिति तया चञ्चुजडिमाऽत्र तत्र शीतांशोरन्तान्त
५८ हरीमन्वय ज्योत्स्ना पिबन्तः स्वरं निशि नीराम्लं कांजिकधिया ॥ ६३ ॥ त्वन्मुखेन्दोः स्मितमेव ज्योत्स्ना
तस्या जालं समूहं पिबतां चकोराणां अत्यन्तमधुरतया चञ्चुजडिमा स्वरस्य चिरासीत् तो हेतोस्तद्विनाशार्थं चकोरा अ
स्माकं चयः कांजिकधिया अम्लं लवणं निशि निशि प्रतिनिशं मन्दमतिशयेन स्वच्छं यथा स्वं शीतांशोश्चन्द्र
स्य सुधासारं पिबन्तीत्यर्थः ॥ ६३ ॥ अविकान्तं पतङ्गैर्गगनकाननजडाननयाः ... क्वाथानजनानि

जिह्वाग्रं जयते यदग्रासीनायाः स्फटिकदृषदच्छच्छविमयी सरस्वत्या मूर्त्तिः परिणमति माणिक्यवपुषा ६४॥
हे जननि निर्विवजिह्वा भक्तना विजयते पत्युः शिवस्य गुणगणकथाया धर्मिता नैवे राग्यैश्वर्यादिजल्पनस्याम्रेडनेव
तैनेजजपउत्तरश्चाद्ग्रहणं वैमुख्येनत्तदेकग्रहणमात्रोपलक्षणं प्रान्तिकाजपापुष्पच्छायापाकृत्रिपुष्पकांतिर्यस्या
जिह्वायाश्च अग्रे आसीनाया उपविष्टायाः सरस्वत्या मूर्त्तिः स्फटिकदृषत् स्फटिकपाषाणं स्वच्छविमला
श्वेताच्छविः कांतिः तद्रूपविषयस्या माणिक्यमणिसमानरूपेण परिणमति ध्वनतरूपतां त्यक्त्वा रक्तरूपतां विध
त्तीति भावः ६४ रणे जित्वा दैत्यानपहृतशिरस्त्रैः कवचिभिर्निवृत्तैश्चण्डांशत्रिपुरहरनिर्माल्यविमुखैः
विशाखेन्द्रोपेन्द्रैः शशिविशदकर्पूरशकला विलीयन्ते मातस्तव वदनताम्बूलकबलाः ६५॥ हे मातस्तव व
रणे युद्धे दैत्यान् देवशत्रून् जित्वा परिभूय अपहृतानि त्यक्तानि शिरस्त्राणि मुकुटानि यैः कवचिभिः धृतकवचैः सि
निवृत्तैः समरतः प्रत्यागतैः चण्डस्य चण्डेश्वरस्य यो भागस्त्रिपुरहरनिर्माल्यं तत्र विमुखैः शिवनिर्माल्यस्याभ
क्ष्यत्वादिति भावः विशाखेन्द्रविष्णुभिः शशिवच्छिशिरः शीतलो यः कर्पूरस्तद्वदुज्ज्वलाः श्वेताः शशिशकलधवला इति
पाठः तत्र शशिशकलं चन्द्रखण्डं कर्पूरं च तद्वदुज्ज्वला इत्यर्थः त्वन्मुखताम्बूलखण्डा विलीयन्ते भक्ष्यन्ते
ते इत्यर्थः ६५ विपञ्च्या गायन्ती विविधमपदानं पशुपतेस्त्वयारब्धे वक्तुं चलितशिरसा साधुवचने त्व
दीयैर्माधुर्यैरपलपिततन्त्रीकलरवां निजां वीणां वाणी निचुलयति चोलेन निभृतं ६६॥ विपञ्च्या वी
णया विविधं नानाप्रकारं पुरारिपौरुषं शास्त्रावधानं निमित्तचरितं गायन्ती वाणी सरस्वती निभृतं यथा स्यात्तथा २६

ह्रीनां च तरुणां चलत्संख्यकानां तव भुजलतानां वातुरवल्लीनां सौंदर्यं शोभां सरसिजभवो ब्रह्मा च तुर्भिर्वद
नैः करणभूतैः स्तोति प्रथमतरलनात्यं च मम कस्य पृथग्मुक्तेनात्र ग्रंथकारिवो महे शास्वनखेभ्यः संचर
स्वन्न विभ्यजवशिखानां च तरुणीमल्लिकानां समं युगपद्वदेव भयस्य भीत्याभावस्यार्पणधिया दा ७०॥
नखानां मयूखद्योतैर्नवनलिनरागं विहसंतीं कराणां तकांतिं कथयथ कथयामः कथममा कदाचिद्धास
स्यं भजतु कलयातं तरु मलेपद्दिकीतु लक्ष्मी वरणतललाता [illegible] ७१। नखानां करजानां म
द्योतिः प्रभाभिर्नवजनशतपत्रशोभां विलसंतीं तिरस्कुर्वंतां तेन तव कराणां कांतिं सौंदर्यं कथं केन प्रका
रेण भीवयं कथयामो वर्णयामः अमिति वा पाठे कांतिविशेषणं उभेति पाठे हंत बोधने कथयत्स्वमे
व वद कौतुकाविहरं त्वाललम्याम्ब्र[illegible]रणतललाक्षापम्लं रंदलेरक्तपत्रं यदि कदाचिन्न दाक मलं कल
यैकदेशोनसास्मै साहृश्यं भजतु अर्थं नान्यथेत्यर्थः कमलं साम्यं तव कराणां हंत दूरे तिष्ठतु कमलानां
तवकरसाम्यं कदाचित्कमेतिभावः ७२ समंदेहीर्कदहुदवदनः करलनयुगं तव दनः खेदं हरतु ताना
प्रस्तुतमुखं यदालोकाशंकाकुलितहृदयो हालजनकः स्वकुंभातरुवेः पार[illegible]तिलसलन मर्दिति ७२
हेदेवि द्योतनशीले समं युगपद्वस्कंदः कुमारो हि पववदनो [illegible] भ्यांपीनमास्वादितं सततप्रस्तु
तमुखं सदा तत्क्षीरमुखं तव स्तनयुगं नोस्माकं खेदं दुःखं हरतु नाशयतु यत्स्तनयुगमालोक्याशंक
यातिकेशाकुलितहृदयं मनोयस्य सः अतएव हालजनकः स्तनयुगे स्वकुंभभ्रमात् हेरंबो गणेशः स्व

कुंभोनिजांगैरहस्तेन कंडूतिरूपश्यतिनिमृतिनवेत्तिएवंविचारयतीतिभावः ७२ [illegible] वदाजा
वमृतरसमाणिक्यकलशो नंदंदेतस्कंदेन गणपतिप्रताके मनासमः पिवंतौ तौ पल्लाद
विदितवधूसंगमरसौ कुमारावद्यापिद्विरदवदनक्रौंचदलनौ ७३ हेनगपतिप्रताके तेनवा
त्वतोजोसनौस्मृतरसस्यमाणिक्यकलशौभवतः नोस्माकंमनसिनसंदेहसंदेहःसंदेहस्ते
शः यस्माकारणात्तौवत्सोजौपिवंतौ गणेशस्कंदौ अद्यापित्वत्स्तनामृतपानादेवतयोर्निजरे
तिभावः कीदृशावत्तातस्त्रीसंभोगसुखावितिति ७३ वक्षोंवक्षोंभेरमदनुजकुंभप्रकृतिभिः समा
रध्वांमुक्तामणिभिरमलांहारलतिकां कुचाभोगिविंबाधररुचिभिरंतःशवलितांप्रतापव्याप्ति
म्रांपुरविजयिनःकीर्तिमिवते ७४ हे वमातस्तवकुचाभोगेमुक्तामणिभिःसमारब्धांघटि
तांश्रमिज्ञां निर्मलांहारलतिकांवहतिमुक्तामणिभिःकीदृशैः स्तंभेरमदनुजोगजासुरस्तस्य
कुंभावेवप्रकृतिर्जन्मस्थानंयेषांतैः लतिकांकीदृशींअधरविंबकांतिभिरंतर्मध्येशवलितां
मिश्रवर्णीकृतांकामिवप्रतापेनलोहितवर्णेनव्यामिश्रांसंगतांपुरंजिजयिनोमहेशस्यकीर्ति
मिवतथाचगजासुरमारणेनयः शिवस्यप्रतापोयाचकीर्तिस्तामिवतवकुचाभोगेविभर्तीतिभा
वः ७४ नवस्त्रंमन्येनलितनगिरिकन्येकुरुपनाः ७५ यः पारावारःपरिवहतिसारस्वतइव

योलेनोपरिस्थवस्त्रेणवीणांलग्नयानिचुलवत्याच्छादयति लग्नाहेतुंनदन्वीणांविशिनष्टि त्वयाचलितशि
रसाकंपितशिरसा साधुवचनेन साधुवादेवचनमारब्धे सति त्वदीये साधुवचनसंबंद्धिमिमांधुर्यैरपल्लयि
तोनितंतनल्लेत्रीणांकलोरवोयस्यालामित्यर्थः ९९ करागोणस्य इत्यहिनगिरिशणावत्सलतयारिरं
शान्नाद्भूतं मदुरधरपानाकुल्लतयाकरगात्रं शंभोर्मिलन्मुकरवतंगिरिसुतेकथंकारंभूमलवचिबु
कमोपमस्पृशति तं ९७ हे गिरिसुते लवचिबुकंकथंकारं केन प्रकारेणबूमो वर्णयामः तत्र हेतुः उपम
रहितं सादृश्यप्रतियोगिन उपमानस्य विरहात् तु हिनगिरिशणा हिमालयेन पृथ्वीलोलेनहलालग्नभोगि
नस्य स्वंगिरीशेन शिवेनाधरपानाकुल्लतयामुहुर्वारंवारमुदानं तं उन्नोलितं शंभोः शिवस्य करगात्रं एक
रंगस्याधोगं मुखमुकरस्यमुखादर्शस्यवृत्तं दंडमित्यर्थः ९० [illegible] कंटक
वंतः [illegible] नालक्षियानं [illegible] श्वेताकालागुरु बहुलजंभालमलिना
सृणा लीलालितं पंचरतिः पदधोलारलतिका ९८ पुरदमयतः प्रियस्य भजाश्लेषादालिंगना
त्कंटकवती पुलकवती तवेयं मुखारविंदस्य नालक्षियेकंरशोभां धत्ते स्वतः स्वभावात् श्वेता कालागुरु
बहुलजंभालेन कुंकुमागुरुसमूपंकेन मिलिता हारलतिका श्रेष्ठाश्राक्ष्यस्मृणालीलालितं पंचवि
शलोभां यद्यस्मात् हरतिधत्ते पदधइत्यत्र तदधइतिपाठः तत्र तदधोग्रीवायाः अधरत्यर्थः ९८ ॥ गलेरेखा

२८

तिरोगतिग्रामनगीते तन्निपुणो विवादव्याख्यानद्वैगुण्यगुणसंख्याप्रतिभुवः विराजंते नानाविधमधुरगानाकरसु
वी त्रयाणां ग्रामाणां स्थितिनियतिसीमान इव ते ६९ हे गतिगमकगीतिकनिपुणे गीतिलक्षणस्वरूपस्तानं त
स्य गमकं आलापकं संगीतशास्त्रे तत्र यानि तत्र निपुणे चतुरे च लक्ष्ये तत्र गतिः रागसंगीतं गमकः स्यापि स्वरस्य
पुनः पुनर्यावर्णगीतं सम्यग्विलासार्थप्रबंधसंदर्भः तदुक्तं गतिलक्षणं रागसंगीतं पश्चादालापः प्रकीर्तितः गमको
मुख्यमादस्य परिभावो रसात्मकः गीतं प्रबंधनं तदर्थं रंजितवाचो ज्ञेयेति तेषु एकचतुरे परमनिपुणे त
व गले तिस्रो रेखाः शोभंते कीदृश्यो विवाहकर्मणि व्याख्यावैविशेषेण बहुल्लिग्गुणो यो मंगलसूत्रं तत्र यात्रित्वसं
ख्याः तस्याः प्रतिभुवो निर्णेत्र्यः तदुक्तं वृत्तविस्तारी सरूपे श्रुवं रचनाचितेलके निरवलंबकाजे हीणां मंगलस्याभ
रणं विदुरिति विवादव्याख्याने जिपाठे विवादार्थव्याख्यानेऽवधायः प्रगुण उत्कृष्टो गुणस्तस्य तस्य यासंख्या प्र
तिभुवः तद्व्यापकः पाठान्तरं प्रतिवादिनोऽगुणबंधनं कुर्वीतीत्याचारः नानाविधानां मधुराणां रागाणां ष
ड्जमध्यमादिसप्तस्वराणां बहुवंशांतगौडगूर्जरकर्णाटादिगीतानामाकार उत्पत्तिः तस्या भूमिरूपाणां त्र
याणां त्रिसंख्यानां षड्जग्राममध्यमग्रामपंचमग्रामाणां स्थितिनियतिसीमान इव परस्परकलहाविर
हानां ग्रामाणां स्थितौ या नियति नियमः तदर्थं सीमान इव मर्यादाचिह्नरूपाणि चेत्यर्थः ६९ मरणात्ति
मग्नानां तव भुजलतानां वनरुहाणां वलयैः सार्द्धं सरसिमध्ये लोतिवदनैः नवेभ्यः संत्रस्य नु प्रथम द
र्शनादंधकारे पोत्कंठातुर्णिव [illegible] णां समभयत्पशमाद्धयानिधया १७०१ मरणात्तीर्वत्सरोमिन्यं कुर्वन्त

२८

ह्यावत्याहं द्रविडशिशुरास्वाद्य तव यत्कवीनां प्रौढानामजनि कमनीयः कवयिता ७५ ॥ हे तुहि
नगिरिकन्ये तव वक्षःस्थलोद्भूतं दुग्धं हृदयतः सारस्वतः सरस्वतीसंबंधी पयःपारावारः क्षीरसमुद्रः
परिवहतीति मन्ये यद्यावत्याः त्वया दत्तं पयस्तन्यं तव द्रविडशिशुर्मल्लनणस्यास्वाद्य प्रौढानां कवीनां
मध्ये कवयिता कविरजनि जात इत्यर्थः तत्र पूर्वं कांचीदेशोत्पन्नि शापाद्द्रविडब्राह्मणः हे स्कंदो वतोक्तिः
सच पितरि देशांतरं गते मातरि च यानीयानयनार्थं गतायां प्रणम्य समयकः प्रांगणे क्षुधया रुदन्नासीत्
१ तस्मिन्नेव काले श्रीकामाक्षी शिवेन सह गच्छन्त्यौ शिव यावत्तिका रुदन्नद्भुत त्वमागत्य स्तन्यमस्मै दत्वांतर्हिता सैव
तद्वधि महाकविर्जात इति किंवदंती ७५ ॥ हर क्रोधज्वालावलिभिरवलीढेन वपुषा गभीरे ते नाभि
सरसि कृतसंगो मनसिजः समुत्तस्थौ तस्माद् चलतनयेधूमलतिका जनस्तां जानीते जननि
भवरोमावलिरिति ७६ ॥ हे पर्वतपुत्रि शिवकोपज्वालासमूहैरवलीढेन व्याप्तेन शरीरेण कंद
र्पः स्वरक्षार्थं तव गंभीरे नाभीसरसि कृतसंयोजात इति शेषः तस्मान्नाभीरसो धूमलतिका तव रो
मावलिरिति मनो जानीते जननीति संबोधनं ७६ ॥ यदेतत्कालिंदीतनुतरतरंगाकृति शिवे कृ
शे मध्ये किंचिज्जननि तव यद्भाति सुधियां विमर्दादन्योन्यं कुचकलशयोरंतरगतं तनूभूतं व्यो
म प्रविशद्विव नाभीकुहरिणी ७७ ॥ हे शिवे हे जननि तव कृशोमध्ये कालिंद्या यमुनायाः तनु

सौं० टी० २९

रोमालिलक्ष्मीपरस्परं गोवीचिलदाकृतितदन्तकालिमंदिनु किं निश्चील नूपाय्यकं वल्गतदन्योन्यं परस्परं कुच
कलशयोर्विमर्दनात्संघर्षणान्निर्भूतं तद्व्योमाकाशं कुहरिणी मध्यं तरंगावीरदेशं कुर्वाणा नाभी
प्रविशद्दिवसाधियं भाती त्यर्थः ७६ ॥ स्थिरो गंगावर्तः स्तनमुकुलरोमावलिलताकलावालं कुंडं
कुसुमशरतेजोहुतभुजः रतेर्लीलागारं किमपि तव नाभी गिरिसुते बिलद्वारं सिद्धेर्गिरिशन
यनानां विजयते ७८ ॥ हे गिरिजे तव नाभी इत्यनेन प्रकारेण विजयते सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तते प्रकारमे
वाह स्थिरः स्थैर्यशाली गंगायाः आवर्तो भ्रमिलत्था तेनावेव मुकुलौ यस्याः सा स्तनमुकुला साचासौ
रोमावलिलता रोमराजिरूपिणी वल्ली लतायाः कुलावालं जलधारणार्थं वालविशेषः निजावाल
मिति पाठः निजं स्वीयमालं तदेव स्थानं आलवालमित्यमरः तथा च कुसुमशरः कामस्तस्य तेजोहुत
भुजः प्रतापाग्नेः कुंडं अग्न्यालयः तथा रतेः कामपत्न्याः किमप्यनिर्वचनीयं लीलागारं क्रीडामंदि
रं तथा गिरिशनयनानां महादेवाय पान्मसिद्धेः करणीभूतं बिलद्वारमित्यर्थः ७८ ॥ निसर्गक्षीणस्य
स्तनतटभरेण क्लमजुषो नमन्मूर्तेर्नारीतिलक शनकैस्त्रुट्यत इव चिरं ते मध्यस्य त्रुटिततटि
नीतीरतरुणा समावस्थास्थेम्नो भवतु कुशलं शैलतनये ७९ ॥ हे शैलतनये तव मध्यस्य कुश
लं भवतु कीदृशस्य निसर्गेण स्वभावेन क्षीणस्य कृशस्य तथापि कुचाभोगभारेण क्लेशयुक्तस्य तथा
एव सहिष्णुताविरहेण पुष्टौ भूत वदुधोनम्रो नारीतिलक शनकैर्मंदं मंदं त्रुट्यत इव त्रुटितस्याभो २९

तटिनीतीतरसलेनसमानावस्थानस्याः स्येमास्थितिर्यस्येति ७९ ॥ कुचौस्तव·स्थिरतनयटिकृपीत
भिदुरैककथंतौदोर्मूलंकनककलशाभौकलयतातवत्रालुंभगाडुदूरमवलग्नंतनुभवा त्रिधा
वद्धंदेवि त्रिवलिवलवल्लीभिरिव ८०॥ हेदेवि सद्यस्तलावण्यात्‌ स्थिरयतोर्याविवनमदोस्काणाभि
ववियपानुरागेणवाल्वेदंतुंचतोःलननतटयोधाटितस्यनिवेशितस्यकूर्पासस्यचीनांशुककंचुकस्य
भिदुरैभेरनशीलौदोर्मूलंवाडुमूलहृपंकयंतौव्याप्नुवंतौतवकुचकुलशौस्वर्णकुंभप्रतिमौज
नताकंहर्षेणावलग्नमुदरंभग्नात्रातुरलितंत्रिवलिलवलीवल्लिभिः तिसृभिर्मध्यरेखाभिर्वेलवल्ली
संनिकाभिर्वेल्लिभिर्लताभिर्वद्धमिवपश्य ८०॥ गुरुत्वंविस्तारंक्षितिधरपतिःपार्वतीनिजान्नितंवादाक्षिप्य
त्वयिहरणन्नूपेणनिरधा श्रीतोलेविस्तीर्णगुरुरयमशेषांवहमतीनितंवप्राग्भारःस्थगयतिल
घुत्वंनियतिच ८१॥ हेपार्वतिक्षितिधरपतिःहिमालयोनिजात्मकीयान्नितंवान्कटकप्रदेशा
गुरुत्वंविस्तारंचपृथक्कृत्वत्वयिभवत्याहरणेनरूणाविवाहसमयेदापयेनकरूपेणनिदधे निवेशितवा
न् विवाहादिवृथएवाहरणेचतादिशमरः श्रीतोहेतोर्नितंवप्राग्भारेजघनभारःप्राग्भारश्चेवभारश्च
तथायोतसमधिकः ३॥तविपश्च·विस्तीर्णगुरुगौरववशात्‌ लोश्रुशेषांतर्वीवहवहवंतीपरंथीस्यग

सौ· टी· ३

पतिश्राद्धाद्रयति लघुत्वं लाघवं च प्रापयतीत्यर्थः ॥ करीन्द्राणां शुण्डान् कनककदलीकाण्डपटलीमुभाभ्यामूरुभ्यामु
भयमपि निर्जित्य भवती सुवृत्ताभ्यां पत्युः प्रणतिकठिनाभ्यां गिरिसुते विजिग्ये जानुभ्यां विबुधकरिकुम्भ
द्वयमसि ८२ ॥ हे गिरिसुते उभाभ्यामूरुभ्यां करीन्द्राणां ऐरावतादीनां शुण्डान् हस्तान् कनककदल्याः स्वर्ण
रंभायाः स्तंभसमूहं च उभयमपि उभाभ्यां निर्जित्य सुवृत्ताभ्यां शोभनप्रकारेण वर्तुलाभ्यां पत्युर्महेशस्य प्रण
तिभिः कठिनाभ्यां जानुभ्यां ऐरावतस्य गण्डस्थलमपि भवती त्वं तां विजिग्ये जितवतीत्यर्थः ८२ ॥ पराजेतुं रुद्रं द्विगुण
शरगर्भौ गिरिसुते निषङ्गौ जङ्घे ते विषमविशिखो बाढमकृत । यदग्ने दृश्यन्ते दशशरफलाः पादयुगलीनखाग्र
च्छद्मानः सुरमुकुटशाणैकनिशिताः ॥ ८३ ॥ हे गिरिसुते पूर्वं रुद्रं पराजेतुं विषमविशिखः कामस्तव जङ्घे द्वि
गुणशरगर्भौ स्वयं पञ्चबाणत्वात् एतावद्भिः शरैः रुद्रस्योपमितिर्द्विगुणानेव विजयं पञ्चशरान्विधाय तद्द्वौ भानि
षङ्गौ तूणीरौ बाढं निश्चयेन कृतवान् यदग्ने पयोर्निषङ्गतामापन्नयोर्जङ्घयोरग्ने पादयुगलीनखाग्रच्छद्म
व्याजेन ये ते दशशरफलाः दशसंख्याकबाणानां फलाग्रभागा दृश्यन्ते कीदृशाः नमस्कारसमये महेन्द्रादिमुकु
टकोटिषु शाणात् घर्षणादेकनिशितास्तीक्ष्णीकृता इत्यर्थः ८३ ॥ श्रुतीनां मूर्धानो दधति तव यौ शे
खरतया ममाप्येतौ मातः शिरसि दयया देहि चरणौ । ययोः पाद्यं पाथः पशुपतिजटाजूटतटिनी ययोर्लाक्षा
लक्ष्मीररुणहरिचूडामणिरुचिः ८४ ॥ हे मातः श्रुतीनां वेदानां मूर्धानो तद्भागा उपनिषल्लक्षणा यौ तव च
रणौ कमलिनी शेखरतया ... तां सम्यग्दधति वहन्ति सर्वाहंतां संतीनां त्वच्चरणौ तावेतौ च चरणौ ममापि ३

शिरश्चिकारुणेन स्यापदपयोश्चरणयोः पाद्यं वां गलद्वर्णतद्रूपं याथो जलं पश्यति ज
हाज्ञर तदिनी गंगा तथा पदयोश्चरणयोर्लाक्षालक्ष्मीयावकसंपत् श्वरणोरक्तो हरेर्विष्णो
र्दश्च उमणिर्कुरुटरत्नं तत्परत्वं विदधाति इत्यर्थः ८४ हिमानीहंतव्यं हिमगिरितटाक्रांतिरु
चिरौ निशायां निद्राणं निशि च परभागे च विशदौ परं लक्ष्मीपात्रं श्रियमपि सृजंतौ सम
यिनां सरोजं त्वत्पादौ जननि जयतश्चित्रमिह किं ८५ ॥ हे जननि त्वत्पादौ समग्रगुणसंप
न्नौ नन्ननगुणं सरोजं जयतः अत्र इति किंचित्रं न किमपीत्यर्थः कीदृशं सरोजं हिमानीहंतव्यं
तुहिनसमूहेन नष्टकांति चरणौ कीदृशौ हिमगिरेस्तटाक्रांतौ कटकसंचारे विरुचिरौ विशे
षेण परिहितशोभौ सरोजं निशायां रात्रौ निद्राणं मुद्रितं पादौ तु निशि रात्रौ परभा
गे दिने च रुचिरौ सशोभौ यद्वा परभागेन विरुद्धकांतिसंसर्गेण सशोभौ रात्रौ तमोव
हुलत्वेन श्यामत्वात् चरणयोः सहजयापाटलकांतिं संवहद्यां विरुद्धत्वं परभागो भ
वेद्वर्णद्वयसंसर्गाद्रुचिविधानात् तथा सरोजं परं केवलं लक्ष्म्याः श्रियः पात्रमवस्थि
तं स्थानं न तु तस्या दाने भोगे वा समर्थत्वं त्वत्पादौ तु समयिनां त्वद्भक्तिमार्गप्रवेशिनां श्रि

सौं·
टी·
३२

नीतिकिशलकराग्रेणनवदलनूपहल्लगेणस्वःस्थेभ्यःस्वर्गस्थितेभ्यः स्वपचधनादिमत्तयान्विनेभ्योर
दनांतनूनामित्यस्यविशेषणंचरणौविशिनष्टिदरिद्रेभ्योड मितेभ्योभद्रांसंपूर्णांश्रियंलक्ष्मीमनिशंनि
तरांश्रह्नाय झटिति ददतौ प्रयच्छतावित्यर्थः ८९ ॥ कथाकालेकथयकलितालत्तोरसंपिवमविद्या
थीनवचरणेजनजलेप्रकृत्याम्लानामपिचकविनाकारणेनयापदेदत्तेवासीमुखकमलतां
वत्लरसताम् ९० ॥ हेमातःकथय विद्यार्थीसंतलचरणताल नजैलेकदाकस्मिन्कालेविवेयकी
दशांकलितः प्रक्षालनवेलायांम्लतोरसेमिलितः प्रकृत्याम्लानामपिवनुमशक्तानांक
विनायाःकाव्यस्यकारणेनयारेलतयायज्ञलेवाप्याः सरस्वत्याम्लकमलेनांवत्लरसतांवर्द
नवमलतांवृलराशोभामादत्तेकरोतीत्यर्थः ९० ॥ पदन्यासक्रीडापरिचयमिवालब्धुमनस
स्खलंतस्तेखेलंभवनकलहंसानजहति स्वविक्षेपशिक्षांसुभगमणिमंजीररणितच्छलादाचक्ष
णांचरणयुगलेचारुचरिते ९१ ॥ तेनवचरणयुगलेस्वकुलमतिशयेनचरंतःसंचरंतोगत
रजहंसानजहतिनत्यजंतिकीदृशाः चरणविन्यासलीलाभ्यासेत्रालसंतालब्धुंमनोयेषां
तेत्रालब्धुमनसइवचरणयुगलंकीदृशंसुभगमणिमंजीरस्फारत्नूपुरस्यपदक्वणितंतत
सच्छलात्कपटात्स्वस्यचरणस्यविक्षेपेविन्यासेशिक्षामाचक्षाणंब्रुवाणंपुनःकीदृशंचारु ३२

मनोज्ञं चरितं चरिते तस्यास्ते चारे वृत्तकमिति इति विश्वः चारुचरिते इति संबोधनं वा ९२। अराले
केशेषु प्रकृतिसरलामंदहसिते शिरोभागे इव दिव कठोराकुचतटे अंतर्तन्वी मध्ये पृथु
रपि वरारोहविषये जगत्त्राणं तुभ्यं भोजेपतिकुरुणकाचिदरुण ९२। केशेष्वराला वक्रा मं
दहसिते इषद्धसिते स्वभावेन सरला रज्वी गात्रे शरीरे शिरीषकुसुमवत् कोमला कुचतटे स्तना
भोगे दृषदिव शिलेव कठिना मध्ये उदरे अत्यंतशायेन तन्वी कृशा वरारोहे स्थानि
तंव एव विषये स्थाने पृथुः पृथिमगुणयुक्तः आरोहे जघनं श्रोणि नितंबः स्त्रीकटीतट इति
विश्वः एवंभूता भोमहेशस्य करुणा भवानी रूपा अरुण रक्तवर्णा काचिद्वर्णनीया जग
द्भुवनं त्रातुं रक्षितुं जयति सर्वोत्कृष्टा वर्तते इत्यर्थः ९२। पुरारातेरंतःपुरमसि ततस्त्वच्चरणयोः सपर्या मर्यादा
तरलकरणानामसुलभा तथा ह्येते नीताः शतमखमुखाः सिद्धिमतुलां तव द्वारोपांतस्थिति
भिरणिमाद्याभिरमराः ९३। पुरारातेः शिवस्य त्वमंतःपुरं प्रधानमहिषी असि भवसि अतो हेतोः त
रलकरणानामजितेंद्रियाणां तव चरणयोः सपर्या हा सपर्यायाः पूजायाः मर्यादा रीतिः लभ्य
भाः प्राप्याः दुःसाध्येति तावत् तथापि हं पूर्णं पूजायाः प्रभावः संपूर्णं पूजये वर्णते तरलकर

णारंभादिपरीरंभसंभावितहृदयाः शतमुखमुखोपेंद्रादयोमरादेवालवद्वारोपांतस्थितमित्व
दीयचिंतामणिगृहराजस्यांतिकमदस्यानिविद्याभिरणिमाद्याभिर्दशाभिः सिद्धिंभोगेश्वर्य
संपदमतुलांप्रतिश्रावितानीताः प्रापिताइत्यर्थस्तेत्वत्पूजामात्रात्पदभूत्यर्थः ९१॥ गतास्ते
मंचत्वंद्रुहिणहरिरुद्रेश्वरभृतः शिवः स्वच्छच्छायाकपटघटितप्रच्छदपटः त्वदीयानांभा
सांप्रतिफलनरागारुणतयाशरीरीशृंगारोरसइवदृशांदोग्धिकुतुकं ९२॥ द्रुहिणोब्रह्मा
हरिर्विष्णुः रुद्रः संहर्ता ईश्वरस्तिरोधानकृत् एतैश्चतुर्भिः पा
दरूपैर्धृतोधारितः शिवः सदाशिवोऽनुग्राहकः तेतवमंचत्वंगतः कीदृशः स्वच्छयाशुभ्रया
कायया कांत्याघटितः कपटेन छलेन प्रच्छदपटः आस्तरणपटरूपः सदाशिवस्यास्तरणरू
पत्वात् एतादृशोपिशांकुलकं सर्वंदोग्धिस्वांकं ये नेदशातिकरत्वदीयानांत्वदंगसंग
भृतानां भासां भारत्नकांतीनां प्रतिफलनलाभेन संक्रांतिलाभेनारुणतया पाटलव
र्णतयाशरीरीकृतदेहपरिग्रहः शृंगारोरसइवेत्यर्थः तदुक्तं रुद्रयामले ब्रह्मा विष्णुश्च
रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः एते पंचमहाप्रेताः भूतात्पिपतयेमताः चत्वारो मंचचरणाः पंच

मः शृंगारः पटः संक्षिप्तः काशरूपेण शिवेनाभिन्नविग्रहा नवास्नेहमासीना निर्भरानंदरूपिणीति
शृंगारस्य प्रधानत्वं संगीतशास्त्रे शृंगारः शुचिरुज्ज्वलदर्शनादिना कोपशोभितत्वं यद्यपि अंत
थाप्यनुरागप्रधानरजोगुणमयत्वादरुणतया च वर्णनमित्यवगंतव्यं ९४ ॥ समासीनाः प
संमणिकुट्टिमं वरमणिभूमि यादं तं वंद्रवल्लिमितकिरणश्रेणिमहसः दधाति त्वद्वक्त्रं
निफलतिप्रांतविकचं निरांतकं चंद्राज्जिरहृदयपंकेरुहमिव ९५ ॥ कलंकः कस्तूरी
रजनिकरबिंबं जलमयं कलाभिः कर्पूरैः मरकतकरंडं निबिडितं अतस्त्वद्भोगेन
प्रतिदिनमिदं रिक्तकुहरं विधिर्भूयो भूयो निबिडयति नूनं तव कृते ९६ ॥ कलंको लंछ
नं कस्तूरी रजनिकरबिंबं चंद्रमंडलं जलमयं जलस्वरूपं अत एव मरकतकरंडं अतिगंभीर
स्य जलस्य हरितद्युतिः पत्तयिः कलाभिः षोडशसंख्याभिरेव कर्पूरैर्यन्मारकतरंडे निबिडितं कु
ल्पितं त्वद्भोगेन तांबूलखादनरूपेण रिक्तं कुहरं मध्यं यस्य तं विधिर्ब्रह्मा तांबूलकरंडकवासक
मत्वा सेवमानो भूयो भूयः पल्लवद्भोगेन प्रतिपक्षपदेकालांतरकर्दमखरतानादायतव कृते
त्वदर्थं निबिडयति पूरयति इत्युभयपदताधारणोर्थः वलनत्रकल्पकंकोकश्रियं विदुव

कारूपं कलंकं काव्यवादयोरित्यमरः तदेव कस्तूरी वासना विंदुचक्र वासनया वासितस्यैव चक्रांतरस्य सर्वसिद्धिप्रदत्वात् तदुक्तं योगिनीहृदये शून्याकाराद्विसर्गांताद्विंदुप्रस्पंदसंविदः प्रकाशपरमार्थत्वात्स्फुरत्तालहरीयुता प्रसृतं विश्वलहरीस्थानं मातृत्रयात्मकं बैंदवं चक्रमेतस्य त्रिरूपं च पुनर्भवेत् धर्माधर्मौ तथात्मानं मातृमेयौ तथा प्रमा नवयोन्यात्मकं चक्रं चिदाकारं महद्भवेत् इति पुनः कीदृशं रजनिकरबिंबं जलमयममृतमयं चंद्रमंडलरूपं मध्ये त्रिकोणममृतं परमामृतमित्युक्तेः अमृतबीजवकारात्मकमिति वा सुषिः कुहरं रंध्रं सुषिरं विवरः कुहरं रंध्रं मध्ये यस्य तत् अतो अकारमारभ्य कलांत विंदुतस्वरैः तदधिष्ठानकामेश्वर्यादितत्तत्तिथिरूप पंचदशनित्याभिः कर्पूरेण कोतरवासके निविडितं वेष्टितं मरकतकरंडमिति विंदुचक्ररूपकमिदं विंदुचक्रं त्वदंगेन त्वच्छरीरभूतेन एकैकनित्यात्मना प्रतिदिनं प्रतितिथौ चिंत्यते नूनं संभावनायां भृयेभ्यः योनिवत् उपति योजयति अयं भावः पंचदशस्वरयुक्तं त्रिकोणरेखात्रये प्रत्यहं कामेश्वर्यादि चित्रांतानां नित्यानां मध्ये विसर्गरूपाहं दर्याः पूजनं पुनर्मध्ये लोमविलोमक्रमेण

श्रुत्वेमं सपत्नयोः कामेश्वर्या हि विवितानां चित्रादिकामेश्वर्यतानां तत्र यो ये केके स्यात्पदव-
गनाद्युक्रमचेति ॥ ९६ ॥ त्वदेहोद्भूताभिर्घृणिभिरणिमाद्याभिरभितो निषेव्ये नित्ये त्वामह-
मिति सदा भावयति यः किमाश्चर्यं तस्य त्रिनयनसमृद्धिं तृणयतो महासंवर्ताग्नि-
र्विरचयति नीराजनविधिं ॥ ९७ ॥ हे नित्ये स्वदेहोद्भूताभिः स्वशरीरेभ्य आविर्भूताभिर्घृणिभिः कि-
रणरूपाभिरणिमाद्याभिरावरणदेवताभिरभितो निषेव्यां सेव्यमानां त्वामहमिति अभे-
देन यो भावयति त्रिनयनस्य शिवस्य समृद्धिमैश्वर्यं तृणयतस्तृणमिव प्रमाणीकुर्वतस्त-
स्य महासंवर्ताग्निः प्रलयकालाग्निः किरणैरणिमादिभिः यतीति किमाश्चर्यं न कि-
मपीत्यर्थः तदुक्तं कादिमते त्वद्देहोत्थितैस्तेजोभिः किरणैरणिमादिभिः आवृतां त्वामहमि-
ति भावयेत्स्वसमो भवेत् दत्तात्रेयोप्याह अरुणां करुणातरंगिताक्षीं धृतपाशांकुशपुष्प-
बाणचापामणिमादिभिरावृतां मयूखैरहमित्येव विभावये भवानीमिति ॥ ९७ ॥ समुद्भूतस्थू-
लस्तनभरमुरश्चारुहसितं कटाक्षे कन्दर्पाः कतिचन कदम्बद्युति वपुः हरस्य त्वद्भ्रान्तिं म-
नसि जनयामास मदनो भवत्या ये भक्ताः परिणतिरमीषामियमुमे ॥ ९८ ॥ हे उमे वि-
मलाः पुरुषा भवत्यां भक्ता अमीषामुरो वक्षःस्थलं समुद्भूतं स्थूलस्तनभरं समुद्भूतत्वं ग

हृत्तः स्फुरल्लः परिणाहवान्स्तनभरो यत्र तत्र हसितं स्मितं चारु मनोहरं करालेत्रपांगप्रदेशो कयि
चिन्न कृतिपये कंदर्प्यः कामः वपुः शरीरं कंदर्पकुसुमाकारे रोमांचमित्यर्थः हृद्यं परिणति परि
णामसत्कृताः त्वद्रूपा भवंतीति भावः अहो हरस्य शिवस्य मनसि चित्ते त्वदूपं जनयामासजन
यति स्म हरेपि त्वद्रूपालस्याकारान् हृष्टापि विषमसरविसालांगो भवतीति भावः ९८ कल
त्रं वैधात्रं कतिकति भजंते न कवयः श्रियो देव्याः को वा भवति न पतिः कैरपि धनैः महादेवं हि
त्वा न तव सति सतीनामचरमे कुचाभ्यामासंगः कुरवकतरोरप्यसुलभः ९९ ॥ हे सति न केव
लेनाम्नात्वं सतीनामचरमे यतिव्रतानां प्रधानभूते वैधात्रं क्रियान् संबंधि कलत्रं सरस्व
तीं कति कति कवयो न भजंते न कलत्री कुर्वंति यत्किंचित्कवित्वं कुर्वंति ते नैव सरस्व
तीवल्लभत्वं प्राप्नुवंतीत्यर्थः श्रियो देव्या लक्ष्मीदेव्याः पतिः कैरपि किंचिन्मात्रैरपि धनैः
को वा न भवति महादेवं हरं हित्वा विहाय तव कुचाभ्यां पयोधराभ्यामासंगः परिरंभः कुर
वकतरोरप्यतनत्वमालिंगन दोहदिनो वृत्तविशेषस्यासुलभो दुर्लभ इत्यर्थः ९९ ॥
गिरामाहुर्देवीं द्रुहिणगृहिणीमागमविदो हरेः पत्नीं पद्मां हरसहचरीमद्रितनयां ३५
तुरीया कापि त्वं दुरधिगमनिःसीममहिमा महामाये विश्वं भ्रमयसि परब्रह्ममहिषि १००

हे परब्रह्ममहिषि महेशपत्नि महामाये अनाद्यविद्यास्वरूपे द्रुहिणो ब्रह्मा तस्य द्रुहिणस्य पत्नीं गि
रं देवीं सरस्वतीमाम्नायागमविदो वेदविदस्त्वाहुः हरेर्विष्णोः पत्नीं श्रियं पद्मालक्ष्मीमाहुः त्वमतमा
हत्वं काप्यनिर्वचनीया तुरीया सरस्वत्यादित्रयातिरिक्ता दुरधिगमो दुर्ज्ञेयो निःसीमापर्यन्तो म
हिमा प्रभावो यस्याः सा विश्वं प्राणिजातं भ्रमयसि स्वकीयनानारूपप्रदर्शनेन सरस्वत्यादिबु
द्धिं लोके करोषीत्यर्थः १०० सरस्वत्या लक्ष्म्या विधिहरिसपत्नो विहरते रतेः पातिव्रत्यं शिथि
लयति रम्येण वपुषा। चिरं जीवन्नेव क्षपितपशुपाशव्यतिकरः परानन्दाभिख्यं रसयति रसं
त्वद्भजनवान् १०१। त्वद्भजनवान् त्वद्भक्तः सरस्वत्या गद्यपद्यादिरूपया लक्ष्म्या धनसम्पत्त्या वि
हरतीति क्रीडति विधेर्ब्रह्मणो हरेर्विष्णोः सपत्नः समानपत्नीकः सन् रम्येण शोभनेन वपुषा
शरीरेण रतेः कामपत्न्याः पातिव्रत्यं शिथिलयति दूरीकरोति चिरं जीवन्नेव बहुकालमुल्लंघनीयं
कालमुल्लंघ्य वर्तमान एव क्षपितो दूरीकृतः पशुपाशानां पुत्रकलत्रादीनां व्यतिकरः संबन्धो
येन तथा पक्षान्तरे क्षपितः पशूनां पाशबद्धादीनां घृणाशंकादयः पाशास्तेषां व्यतिकरो येन स
तथाभूतः सन् परब्रह्माभिख्यं परब्रह्मसमानामकं रसं रसो वै स इति श्रुतेः रसयति आस्वादय
तीत्यर्थः। तदुक्तं कुलचूडामणौ घृणा शंका भयं लज्जा जुगुप्सा चेति पंचमी कुलं जातिश्च

सां॰ टी॰ ३६

शीलं चास्य शोभा प्रकीर्त्तिता एतैः षाड्गैर्वर्द्धतो निर्विकारो जितेंद्रियः विश्वव्याप्तिमहात्मानःकःमेव
पुरुषो भवेत् १०१ निधेर्नित्यस्मेरे निरवधिगुणो नीतिनिपुणो निराधारस्तानेनियमपरचित्तै
कनिलये नियत्यानिष्ठे निखिलनिगमांतस्तुतिपदे निरातंके नित्ये निगममयममायस्ति
निता १०२॥ निधीयते जगदस्मिन्निति निधिः तेन जगदाधारभूतो त्यर्थः नित्यस्मेरे नित्यस्मितो
ल्लसद्वदने जीवानां मिथ्याभूतजगदावेशनिरीक्षणं स्मितकरणं न तु जगदाधारभूतशरीरस्य
स्मितयोगश्च शरीरिणः इति परस्परविरुद्धं अत्र शरीरि जगदाधारे शरीरस्य स्मितयोगश्च पर
स्परविरुद्धं कथमेकत्र द्वावेवेत्यत आह निरवधिगुणो भक्तानुग्रहापनानारूपगुणविकारे
ण तदवस्थेष्वपपद्यते इति भावः ननु भक्तानुग्रहाय शरीरादिपरिग्रहस्तत्त्वं पंकमिश्रद्राक्षाक्षि
न्यस्येत्यादिभक्तिपुत्रारतम्यमित्यत आह नीतिनिपुणो भक्तानुकूलफलदानदक्षो न हि कर्म
पारतंत्र्यमित्यत आह निराधारस्तानेनिरवद्यं अत्र प्रतिष्ठितं अन्यानधीनं तानमनुग्रा ह्यपयन्तः
ननु साहं ऽय कश्चिदिष्टस्यैव फलदाता केचिदनिष्टफलदाता त्वेकं पंतनवे वैषम्यमित्यत आह
नियमपरचित्तैकनिलये ध्यानपूजादिनियमपरचित्तमात्रस्थिते नतु हि नियमपारतंत्र्यमेवा
त आह नियत्यानिष्ठे नियमादिजन्यादृष्टानपेक्षे एतादृशपांमायकिं प्रामाण्यमित्यत आह॥ ३६

सौं॰ टी॰ ३८

तिवर्द्धितो २०२॥ अर्थं मदीयकौशलतोपि सम्यगर्थांतरं समधिगम्य न निंद्यमेतत् स्वल्पं तदपि भ
वेरवधिसंचरंतः कस्याधामवंति कवयः प्रकृतप्रयाताः भेदानतेजननिजात्मजनाद्दिनेन वै
कुंठनाथपरतापि कृता ह्येतेन मानसभवानि करवाणि तथापि काकुंठितोल्पमपि तेऽकरुणाकरा
ल्ः॥ ॥इति श्रीरामचंद्रविरचिता श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकशंकराचार्यविरचितानं
दलहरीटीका समाप्ता ॥ शुभमस्तु भूयात् शिवायनमः ॥ पार्वती माताजी सहाय ॥
माघमासे कृष्णपक्षे तिथौ रविवासरे लिखितं मेरुथारामेण इदं वैष्णव पुस्तकं
यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते १॥
श्रीरामजी ॥ संवत् १८०९ ॥ श्रीलहर गोविंदपुरमध्ये लिखितम् ॥ सीता माताजी ॥
॥ ॥

निखिलनिगमांतस्तुतिपदे सकलवेदांतेत्वमेव प्रतिपाद्यसे इति भावः स्तुतिपदे इति पाठे वेदांतैः
स्तुतं पदं चरणौ यस्याः इत्यर्थः केन प्रकारेण स्तुतिपदेत्याह निरातंके निर्गतस्त्रातंको बंधुजनिता
भीतिर्यस्याः नित्यकालत्रयावध्येममापीमां स्तुतिं निगमय निगमीकुरु जालकारात्यर्थेषि च वेद
मेवहं प्रतिपन्नां कुर्वित्यर्थः मम स्तुतिं वेत्यनेन प्राप्तं स्वकृतं त्वं स्तुतेरपाकरोति २०२॥ प्रदीपज्वा
लाभिर्दिवसकरनीराजनविधिः सुधासूतेश्चंद्रोपलजललवैरर्घ्यघटना स्वकीयैरंभो
भिः सलिलनिधिसौहित्यकरणं त्वदीयाभिर्वाग्भिस्तव जननि वाचां स्तुतिरिव २०३॥
हे वाचां जननि मातः कास्वपत्वदीयाभिरेव वाग्भिस्तव स्तुतिरियं न मद्वाग्भिरित्यर्थः यथा प्र
दीपज्वालाभिर्दिवसकरस्य सूर्यस्य नीराजनाविधिरारात्रिकाविधानं नतिरस्कलमुवनीत
र्जितध्वांतध्वंसकारस्य भगवतो मार्तंडस्य प्रदीपज्वालाभिः प्रकाश इत्यर्थः सुधासूतेश्चंद्रस्य चंद्रोप
लजललवैश्चंद्रकांतिपानीयबिंदुभिरर्घ्यघटनाऽर्घ्यदानं स्वकीयैर्निजैरंभोभिर्जलैः सलिल
निधेः समुद्रस्य सौहित्यकरणं तृप्तिसंपादनं सौहित्यं तर्पणे तृप्तिरित्यमरः अत्रत्रयपाशाभा
वपि प्रदीपत्वादीनां दृष्टांततानिदर्शनालंकारः तत्पातितस्तुतिदुरूलरं मे तादृशेपेनाक्लिष्टागरवि